

UBEYDULLAH B. ZİYÂD'IN SİYÂSÎ FAALİYETLERİ

Arş. Gör. Ali Delice*

I-Biyografisi

Ubeydullah b. Ziyad'ın, Muaviye tarafından babası Ziyad'ın ölümü ile boşalan Horasan valiliğine getirilişine kadar ki hayatı hakkında kaynaklarımızda yeterli bir bilgi elde etme imkanımız yoktur. Özellikle, Tabakât kitaplarında, Ubeydullah'a pek fazla yer verilmemiştir.

Ubeydullah b. Ziyad, Muaviyenin meşhur Irak valisi Ziyad b. Ebih'in oğludur. Hz. Ali döneminde Fars bölgesi valiliği yapan Ziyad'ın İran'daki nüfuzunu öğrenen Muaviye, onu kazanmak için bir takım hilelere başvurdu. Muğire b. Şu'be aracılığıyla kendi tarafına çekmeyi başaran Muaviye, daha sonra onu kendi nesebine kattı ve kardeşi olduğunu iddia etti¹. Ubeydullah'ın annesi, İranlı Prenses Mercânedir². Bu sebeple ona, İbn Mercane denilmektedir³. Künyesi, Ebu Hafs'dır⁴. Ubeydullah'ın lakabı ise, bir çok insanı acımasızca öldürmesinden dolayı "Cezzâr" (Kasab)'dır⁵. Ubeydullah'ın doğum tarihi, 28/648 olarak verilir⁶. Hüseyin'in şehit edildiğinde, Ubeydullah'ın 28 yaşında olması⁷ da bunu teyid etmektedir. Fakat yine de kesin olarak Ubeydullah'ın doğumu konusu ihtilaflıdır⁸. Babası, onun yetişmesine önem vermiş ve yakın dostu Hârîse b. Bedr'i ona hoca olarak tayin etmiştir⁹. Ubeydullah b. Ziyad'ın hayatı, özellikle çocukluk dönemi ile ilgili kaynaklarımızda hemen hemen hiç bir bilgi verilmemektedir. Ubeydullah, gençlik dönemini ise, babasının yanında Basra'da geçirmiştir.

Ubeydullah b. Ziyad, kaynaklarımızın belirttiğine göre, babası Ziyad'dan daha sert ve acımasız bir politika izlemiştir¹⁰. Özellikle Basra'daki Hâricîlere karşı sert politikası, mu'tedil Hâricîleri de kendi

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Dineverî, **Ahbârü't-Tivâl**, Kahire 1911, s.219; İbn Haldun, Abdurrahman (808/1405), **Kitâbü'l-Iber ve Dîvânü'l-Mübtede-i ve'l-Haber**, nşr., Halil Şehhâde vd., Beyrut 1988 III, 7- 9. Daha geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, **el-İstiâb**, I, 196; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Tarih**, Beyrut 1965, III, 220-221; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, thk. Ahmed Ebu Hakim vd., Beyrut ty, IV, 28; Ebu Bekir İbnü'l-Arabî, **el-Avâsım mine'l-Kavâsım**, thk. Muhibüddin el-Hatîb, Şam 1412, s. 217-225; A. Turan Yüksel, **Emevî Valilerinden Ubeydullah b. Ziyad Üzerine Bir Araştırma** (Basılmamış Çalışma) Konya 1998, s. 6-12. Muaviye, Ziyâd'ı tamamen kendisine bağlamak için İbn Sümeyye'yi bizzat kendi babası Ebû Süfyan'ın meşru oğlu olduğunu iddia ederek kendi nesebine kattı. Yalnız bu davranış âlimler tarafından hoş karşılanmadığı gibi, Ümeyye oğulları da bu işten hoşlanmadılar. Muaviye'nin bu hareketi tamamen siyâsî idi. Bkz. Wellhausen, **Arap Devleti ve Sükûtü**, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1963, s.58.

² Zehebî, **Siyerü A'lâmü'n-Nübelâ**, thk. Muhammed Nuaym vd., Beyrut 1994, III, 545 vd.

³ Taberi, **Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk**, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl, Mısır 1971, V, 506.

⁴ Zehebî, **Siyer**, III, 545; İbn Kuteybe, **el-Meârif**, thk. Servet Ukkâşe, Kahire 1981, s. 347.

⁵ Seyyid Emir Ali, **Muhtasarü Târîhi'l-Arab**, nşr. Arif Ba'lbekî, Beyrut 1990 s.99.

⁶ Hayruddin ez-Ziriklî, **el-A'lâm, Kâmüs Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Musta'rabîn ve'l-Müsteşrikîn**, Beyrut 1980, IV, 193.

⁷ İbn Kesîr, IV, 286; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, (61-80 yılı olayları), thk. Ömer Abdü's-Selam Tedmûrî, 1414/1993 176.

⁸ İbn Kesir'in İbn Asâkir'den aktardığına göre ise, Ubeydullah'ın doğum tarihi 39/659 dur. İbn Kesir, IV, 286.

⁹ Kramers, "Ubeydullah b. Ziyad", **İ.A.**, İstanbul ty, XIII, s.3.

¹⁰ Nebih Âkil, **Hilafetü Benî Ümeyye**, Beyrut 1979, s. 77.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

aleyhine dönmelerini sağlamıştır¹¹. Öyle ki, onun sertliği ve acımasızlığı, Hz. Peygamber'in sevgili torunu Hüseyin'i ve beraberinde bulunan masum insanları öldürmesine kadar ulaşmıştır.

Ubeydullah'ın ayrıca kibirli olduğunu ve kendisinin başkaları tarafından yapılan uyarılardan hoşlanmadığını görmekteyiz. İlerde de geleceği gibi, kendisini ayetle uyaran Urve b. Udeyye'yi, bu hareketinden dolayı cezalandırmak istemesi, buna sadece bir örnektir.

II-Muaviye b. Ebî Süfyân Döneminde Ubeydullah b. Ziyad

Muaviye, Ziyad'ın 53/673 yılında ölmesinden sonra Ubeydullah'ı, babasının ölümü ile boşalan ve İslam devletinin askerî bakımından en hareketli eyaletlerinden birisi olan Horasan valiliğine atadı¹². Muaviye, onu vali olarak gönderirken, ona yerine getirmesini istediği bazı tavsiyelerde bulundu¹³. Vali olarak atandığında, daha 25 yaşında idi¹⁴. Ubeydullah beraberinde bölge hakkında bilgi sahibi olan Eslem b. Zur'a el-Kilâbî gibi kimselerin de yer aldığı 24.000 kişilik bir ordu ile birlikte Buhârâ'ya hareket etti¹⁵. Buralarda pek çok yerleri fethederek bir hayli ganimetler ele geçirdi. Türklerle yaptığı mücadelelerde onları hezimete uğrattı. Buhârâ Melikesi Kabac Hatun¹⁶, tek başına Ubeydullah'a karşı koyamayacağını anlayınca, yakın şehirlerden yardım istedi. Yardıma gelen kuvvetlerin Ubeydullah tarafından yenilmesi sonucu, Kabac Hatun vergi vermek şartıyla Ubeydullah'dan barış istemek zorunda kaldı¹⁷. Kısacası Ubeydullah'ın Horasan valiliği, onun bölgede gerçekleştirdiği fetih hareketleri açısından önemlidir. Horasan'da askerleri ile iki yıl kalan¹⁸ Ubeydullah, Türklerin savaşçılığı dikkatini çekmiş olacak ki, görevinin sonunda onların ok atmada mâhir olanlarından iki bin Buhârâlıyı Basra'ya getirdi¹⁹. Ubeydullah, onları Sikkatü'l-Buhâriye (Buhârâlılar caddesi) adı verilen bir mahalleye yerleştirdi. Hâricîler ve Ali taraftarına karşı Ubeydullah, bu Horasanlıları istihdam etti²⁰. Ubeydullah'ın, bunları özellikle Ali oğulları tarafını tutan Irak halkının, ufak bir otorite boşluğundan istifade ederek ayaklanabilecekleri endişesi ile getirmiş olacağını düşünüyoruz. Çünkü genelde valiler, Irak halkına güvenemeyerek beraberlerinde Suriyeli askerler bulundurmışlardır.

¹¹ Wellhausen, **Arap Devleti** s. 62.

¹² Halife b. Hayyât, **Tarih**, thk, Ekrem Ziya, Beyrut 1985, 222; Taberî, V, 295; İbnü'l-Esîr, III, 498; İbn Kesîr, IV, 287; İbnü'l-Cevzî, **el-Muntazam fi Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem**, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Beyrut 1992, V, 267; Nuveyrî, **Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb**, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Kahire 1976, XX, 342-346. Ubeydullah, babası öldüğünde Muaviye'ye gelerek akrabalığa nisbet edilmelerinin bir sonucu olarak kendisinin bir yere vali olarak atanmasını istedi ve Muaviye'de sonuçta onu Horasan valiliğine getirdi. İbn A'sem, **el-Fütûh**, Beyrut 1986, II, 320-321. Buradan, Ubeydullah'ın bizzat valilik görevini Muaviye'den talep ettiği sonucunu çıkarmaktayız.

¹³ Tavsiyeler için bkz. Taberî, V, 296-297; İbn Haldun, III, 18. A.Turan, Ubeydullah'ın bölgedeki başarısında, bu tavsiyelerin de rolünün olduğunu belirtmektedir. A.Turan, s. 18-19.

¹⁴ İbn Haldun, **Kitabü'l-Iber ve Divânü'l-Mübtede-i ve'l-Haber**, nşr. Halil Şehhade vd, Beyrut 1988, III, 18. Hudarî ise, Ubeydullah'ın Horasan'a vali olarak atandığında 20 yaşında olduğunu belirtirse de, kaynakların çoğunluğu birinci görüşü naklederler. Muhammed el- Hudarî, **ed-Devletü'l-Ümeviyye**, thk, Muhammed el-Osmânî, Beyrut 1986, s. 442.

¹⁵ Yâkut el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân**, Beyrut 1979 I, 353.

¹⁶ Hasan Kurt, **Emevî ve Abbasi Halifeleri Döneminde Buhara Bölgesi**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1997, s. 88.

¹⁷ Dineverî, s.229; Halife, **Tarih**, s. 222; Taberî, V, 298; İbn Haldun, III, 19; Hudarî, s.441; A.Turan, s. 19-22.

¹⁸ Taberî, V, 297; İbnü'l-Esîr, III, 499; İbnü'l-Cevzî, V, 267; İbn Haldun, III, 19; Aycan, **Muaviye b. Ebi Süfyân**, Ankara 1990, s.266.

¹⁹ Taberî, V, 298; Kramers., XI, 3.

²⁰ Kramers, XI., 3.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

Muaviye, Ziyad'ın ölümünden sonra Basra'ya atadığı Semüre b. Cündeb'i, Basralıların şikayeti üzerine altı ay sonra görevinden alarak yerine Abdullah b. Amr'ı atamıştı. 55/675-676 yılında Muaviye, Abdullah b. Amr'ı Basra valiliğinden azletti ve Horasan'daki gerçekleştirmiş olduğu başarılı seferlerinden dolayı yerine Ubeydullah'ı atadı²¹. İbn A'sem ise, Ubeydullah'ın, Horasan'a atanmadan önce Muaviye'nin yanına gelerek kendisine Irak valiliğini vermesini istediğini, ancak Muaviye, ona önce Horasan'a vali olarak gitmesini daha sonra da Irak'a atayacağını belirtmektedir²².

Sonuç olarak, Basralılardan Dabbe oğullarının vali ile olan valinin anlaşmazlığı, Hâricî isyanlarının kendisini hissettirmesi, Ubeydullah'ın tıpkı babası gibi olayları yatıştırması ve Horasan'daki başarısı, onun Basra valiliğine atanması için yeterli gerekçelerdir. Ubeydullah da 55/675-676 yılında Horasan'a Eslem b. Zur'a el-Kilâbî'yi atadı. Ancak Eslem, orada ne bir savaş yaptı ne de bir fetih hareketinde bulundu²³. Bu yüzden Ubeydullah, Basra valiliğine atandığında, onu görevden alarak Horasan'a Huveylid b. Tarîfi yerine vali olarak atadı.

56/675-676²⁴ yılında Muaviye, Ubeydullah'ı Horasan valiliğinden azledip yerine Saîd b. Osman b. Affan'ı atadığı belirtilmektedir. Atama gerekçesi ise, Saîd'in, Muaviye'ye gelerek, babasının kendisine çok iyilikleri dokunduğunu, onun sayesinde bu yerlere geldiğini, bu yüzden de kendisini Horasan'a vali olarak atamasını istemesi gösterilmektedir. Ancak hemen yukarda da belirttiğimiz gibi Ubeydullah, bu görevini bir süre daha muhafaza ederek yerine vekil vali tayin etmiştir. Taberi, 59/679 yılında kendisinden valilik isteyen Abdurrahman b. Ziyad'ı, Muaviye'nin, Ubeydullah'a yardımcı olarak gönderdiğini belirtmektedir²⁵. Muaviye de Ubeydullah'ı azlederek Saîd'i Horasan valiliğine getirdi.²⁶ Burada da görüldüğü gibi, Muaviye'nin özellikle Horasan bölgesine vali atama politikası tamamen siyâsî amaçlıdır. Adeta Muaviye, Ubeydullah'ı ve Saîd b. Osman'ı buralara babalarına olan diyet borcunu ödemek için atamıştır. Ayrıca burası o dönemde Emevî ailesi veya onların yakınları için zengin olunabilecek bir arpalık olarak görülüyordu²⁷.

59/678-679 yılında Muaviye, Ubeydullah'ı Basra valiliğinden azledip, sonra tekrar iade etti. Sebebi ise, Ubeydullah'ın Basra'nın ileri gelenlerinden olan Ahnef b. Kays ile aralarının iyi olmamasıydı. Bunun üzerine Muaviye, Ubeydullah'ı valilikten azletti ve yerine yeni bir vali belirlemeleri için Ahnef'e süre tanıdı. Ancak Ubeydullah'ın yerine getirilebilecek kişiler konusunda anlaşmazlık çıktığı için herhangi bir kimseyi vali olarak belirleyemediler. Muaviye de tekrar Ubeydullah'ı Basra valiliğine getirdi²⁸. Böylece artık sağlama aldığı bu valiliği, Mervan b. el-Hakem dönemine kadar sürdürmüştür.

A-Ubeydullah b. Ziyad'ın Hâricîlerle Olan Mücadelesi

Ali döneminde ortaya çıkan, onun yanında yer alan, ancak daha sonra bir takım nedenlerle Ali'ye karşı çıkan Hâricîler, Muaviye döneminde de Emevîlere karşı mücadelelerini sürdürdüler.

²¹ İbn A'sem, II, 321; Nuveyrî, XX, 347; Zehebi, **Siyer**, III, 545.

²² İbn A'sem II, 321.

²³ Taberî, V, 300; İbnü'l- Cevzî, V, 278; İbn Haldun, III, 19.

²⁴ İbnü'l-Esîr, III, 512; Halife, s.224.

²⁵ Taberî, V, 315; İbn Haldun, III, 22. Saîd'in görevlendirilmesi, Horasan'ın valiliğinden ziyade orada bir idari görev isteme şeklinde yorumlanabilir. A.Turan, s. 25.

²⁶ Halife, s. 224; İbnü'l-Esîr, III, 512.

²⁷ Aycan, **Muaviye**, s. 206.

²⁸ Taberî, V, 316-317; İbnü'l-Esîr, III, 522; İbnü'l-Cevzî, V, 305; İbn Haldun, III, 21.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

Hasan'ın hilafetten çekilmesi ile (41/661)²⁹ Ali taraftarları Muaviye'ye biat ederek sessizliklerini sürdürdüler. Fakat bu dönemde sertlik yanlısı olan Hâricîler, Muaviye'ye karşı harekete geçtiler. Sebep olarak ise, Muaviye'yi "krallar gibi hayat süren, köşklerde oturan ve hilafeti ele geçiren bir gâsıp" olarak görüyorlar ve onunla savaşmanın vacip olduğuna inanıyorlardı. Bundan dolayı da ayaklanmaların ardı arkası kesilmedi³⁰. Ziyad'ın ölümünden sonra Basra valiliğine atanan oğlu Ubeydullah, önce Basra Hâricîlerine yumuşak davrandı ve onları haptisten salıverdi. Ancak onların faaliyetlerini açıktan yapmaları ve halife Muaviye aleyhinde ileri geri konuşmaları³¹, onu, bu siyasetinden vazgeçip sert politikalar izlemeye sevketti³². Ubeydullah, babası Ziyad'dan daha sert politikalar izleyerek hakkında şüphe ve itham sözkonusu olanları ya hapsedti, ya da öldürdü³³. Ubeydullah'ın valiliği döneminde çıkan Hâricî isyanları ise şunlardır:

1-Tavvâf b. Gallâk'ın İsyanı (58/677-678)

Basra'da Hâricîlerden bir grup sürekli olarak biraraya gelerek konuşuyorlar ve yöneticilerin aleyhinde bulunuyorlardı. Ubeydullah, onları yakalayıp hapsedti ve onlara "Her kim kendi arkadaşlarından birini öldürürse, onu serbest bırakacağım"³⁴ diyerek onları birbirlerine kırdırdı, kalanları ise sağ bıraktı. Bunlar arasında Tavvâf b. Gallâk da vardı. Tavvâf, yaptıklarından pişmanlık duyup tevbe ettikten sonra arkadaşlarını Ubeydullah'a karşı ayaklanmaya çağırdı. Ardından 58/677-678 yılında kendisine biat alarak isyan etti³⁵. Tavvâf'ın askerleri ile Ubeydullah'ın askerleri arasında çıkan çatışmada, Ubeydullah'ın askerleri yenildi. Fakat daha sonraki çıkan çatışmada Tavvâf öldürülerek bu isyan da ortadan kaldırılmış oldu³⁶. Ubeydullah, Tavvâf üzerine Buhara'dan getirdiği 2000 Türk askerini gönderdi. Sonuçta Tavvâf, bunların attıkları oklarla öldürüldü³⁷. Bundan sonra Ubeydullah, önleyici tedbirlerle Hâricîlere karşı sert bir tutum takip etti. Kendisine tehlikeli görünenleri, sadece şüphe üzerine zindana attırdı. Bu tür bir davranış babası Ziyad'ın yapmadığı bir davranıştı³⁸.

2-Urve b. Udeyye'nin Ayaklanması (58/677-678)

Ubeydullah, 58/677-678 yılında Hâricîleri sürekli takip altında tuttu ve onlardan bir çoğunu öldürttü. Öldürülenler arasında Ebu Bilal Mirdâs b. Udeyye'nin kardeşi Urve b. Udeyye de vardı. Belirtildiğine göre bir defasında Ubeydullah, bir at yarışındayken Urve ona "Beş şey vardır ki, bunlar bizden önceki ümmetlerdeydi, şimdi bizde var" dedi ve arkasından bu beş şeyin neler olduğunu belirten "Siz her yüksek yere eğlenecek bir alamet mi bina ediyorsunuz? Ebedi kalacağımızı umarak sağlam köşkler mi ediniyorsunuz? Yakaladığımız zaman zorbalar gibi mi yakalarsınız?"³⁹ âyetini okuyunca Ubeydullah, Urve'nin bu davranışını, bir ayaklanmanın başlangıcı zannedip korku içinde meydanı terketti ve onu

²⁹ Hz. Hasan'ın hilafetten çekilmesi ile ilgili bkz. M.Ali Kapar, **Halifeliğin Emevîlere Geçişi ve Verasete Dönüşmesi**, İstanbul 1998, s. 24-63.

³⁰ Nevin A. Mustafa, **İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet**, çev. Veedi Akyüz, İstanbul 1990, s. 204.

³¹ el-Müberred, **el-Kâmil fi'l-Lüğa ve'l-Edeb**, thk. Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire 1956, III, 260.

³² Taberi, IV, 360; J. Wellhausen, **İslamiyetin İlk Dönemlerinde Dîni-Siyâsî Muhalefet Partileri**, çev. Fikret İşıltan, Ankara 1989, s. 37.

³³ Taberi, V, 524; Akil, s. 77.

³⁴ İbnü'l-Esir, III, 516; İbn Haldun, III, 81.

³⁵ İbnü'l-Esir, III, 517; İbn Haldun, III, 81.

³⁶ İbnü'l-Esîr, III,517; Wellhausen, **Muhalefet Partileri**, s.37.

³⁷ İbnü'l-Esir, III, 517; H.D.Yıldız, **İslamiyet ve Türkler**, İstanbul 1980, s. 45-46.

³⁸ Wellhausen, **Muhalefet Partileri**, s.38.

³⁹ Şuarâ, 128-130.

cezalandırmak istedi⁴⁰ Ubeydullah, bunlar üzerine yürüyünce, Urve kaçarak Kûfe'ye gitti. Ancak orada yakalanarak Ubeydullah'a getirildi ve öldürüldü⁴¹. Buradan da Ubeydullah'ın hem itham üzerine insanları cezalandırdığını, hem de kendisinin, doğruların söylenmesinden rahatsız olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

3-Ebu Bilal Mirdâs b. Udeyye'nin Ayaklanması

Urve b. Udeyye'nin kardeşi Ebu Bilal Mirdâs, Hâricîler arasında büyük değeri olan âlim, ibadetine düşkün, iyi bir şahsiyetti⁴². Sıffîn savaşında Hz. Ali'nin yanında bulunmuş, ancak Hakem olayını reddederek Nehrevânda Hâricîlerin yanında yer almıştı. Kardeşine ve diğerlerine uygulanan zulüm, Ebû Bilal'in üzerinde büyük tesir yaptı. Kendisine karşı ayaklanmanın olacağını zanneden Ubeydullah, bir çok Hâricîyi toplayıp hapse attı. Bunlar arasında Mirdâs da bulunuyordu. Bunlardan bazılarını öldürürken, bazılarını ise, araya giren kabileler nedeniyle serbest bıraktı⁴³. Ancak Mirdâs daha sonra kırk arkadaşı ile birlikte Ahvaz'a doğru hareket etti. Ubeydullah, onun üzerine Eslem b. Zur'a el-Kilâbî komutasında bir grup askeri gönderdi⁴⁴. Eslem'in yenilmesinden sonra Ubeydullah, Abbâd b. Ahdâr komutasında 3.000 askeri Ebu Bilal üzerine gönderdi. Abbâd, Tevvec⁴⁵ denilen yere kadar Ebû Bilal'i takip etti. Burada şiddetli çarpışmalar meydana geldi. Ebû Bilal, İbn Ahdâr ile ateşkes sağladı, ancak İbn Ahdâr, Ebû Bilal ve arkadaşları namaz esnasındayken saldırdı. Ebu Bilal'in kafası kesilerek Ubeydullah'a götürüldü⁴⁶.

Daha sonra Abbâd, Basra'ya dönerken Hâricîlerden Ubeyde b. Hilal beraberinde 3.000 kişi ile birlikte onu takip etti ve ona saldırdı. Saldırı sonucunda Abbâd öldürüldü. O sırada Ubeydullah Kûfe'de, onun vekili olan Ubeydullah b. Ebi Bekre ise, Basra'da bulunuyordu. Ubeydullah, ona mektup yazarak Hâricîleri takip etmesini emretti. Ubeydullah, Basra'ya döndüğünde Hâricîlerden hapsede bulunanları öldürttü. Halktan bu isyana iştirak etmiş olanları, Hâricîlerden birisini yakalayıp getirmeleri şartıyla serbest bırakıyor, yakalanan Hâricîyi ise öldürüyordu. Bütün bunlar gösteriyor ki, Ubeydullah, Hâricîlere karşı oldukça sert davranmıştır⁴⁷. Hatta bu sert politikası sonucu Hâricîler, İbn Zübeyr'e destek vermişlerdir⁴⁸. Sonuç olarak Ubeydullah, Hâricîlere karşı takip ettiği sindirme politikası ile başarı elde etmiş gözükse de, Abdülmelik b. Mervan döneminde Hâricîlerin, devlete karşı ayaklanmalarını sıklaştırmalarına neden olmuştur.

III-Yezid b. Muaviye Döneminde Ubeydullah b. Ziyad

A-Ubeydullah b. Ziyad'ın Kufe Valiliğine Atanması ve Hz. Hüseyin İle Olan Mücadelesi

Muaviye, daha hayattayken oğlu Yezid'i kendi yerine halife ta'yin etmek için halktan biat almak istedi. Kaynaklarımızda bu fikri ilk defa ortaya atanın Muğîre b. Şu'be olduğu belirtilir⁴⁹. Muğîre'nin, bir

⁴⁰ H.İbrahim Hasan, **İslamTârîhi** çev. İsmail Yiğit vd. İstanbul 1989, I, 311-312; Wellhausen, **Muhalefet Partileri**, s.39.

⁴⁰ Şuarâ, 128-130.

⁴¹ Taberî, V,312; İbnü'l-Esîr, 517-518.

⁴² Müberred, III, 247; İbnü'l-Esir, III, 518.

⁴³ Aycan, **Muaviye**, s.223; Adnan Demircan, **Hâricîlerin Siyâsî Faaliyetleri**, İstanbul 1996, s. 155.

⁴⁴ Dineverî, s.269; Müberred, III, 252-253.

⁴⁵ Tevvec, İran'da Kazerûn'a yakın bir yerleşim merkezidir. Yâkut, II, 65.

⁴⁶ Taberî, V, 313-314; İbnü'l-Esîr, IV, 94; Wellhausen, **Muhalefet Partileri**, s.40; A.Turan, s. 32-36.

⁴⁷ Taberî, IV, 360; Hudarî, s.441; Abdü'sşafi' Muhammed, **el-Alemü'l-İslamî fi'l-asri'l-Ümevi**, Kahire 1984, s. 461

⁴⁸ M.Watt, **İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri**, çev. E.R.Fıglalı, Ankara 1981, s. 25.

⁴⁹ Celâleddin es-Süyûtî, **Târîhu'l-Hulefâ**, Kâhire 1969,s. 205; H. İbrahim Hasan, I, 230; Kapar, s. 47.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

gün Yezid'in yanına gelip ashabın ileri gelenlerinin ve Kureyş'in büyüklerinin öldüklerini, şimdi çocuklarının bulunduğunu belirttikten sonra kendisinin halife olabileceğini belirtti. Bu haberi öğrenen Muaviye, Muğire'yi yanına çağırarak, bu işin nasıl gerçekleşebileceği konusunda bilgi aldı. O da, Kûfe'yi kendisinin, Basra'yı da Ziyad'ın halledebileceğini ve bu iki şehrin dışında da herhangi bir problemin olmayacağını belirtti. Muaviye tarafından Kûfe valiliğinden alınan Muğire b. Şu'be, böylece tekrar Kûfe valiliğini elde etmiş oldu⁵⁰. Muaviye, aslında kendisinin de isteyip ortaya koymaktan ilk etapta çekindiği⁵¹ ve bunun valileri aracılığıyla yapılmasını istediği velihtlik düşüncesini, Kufe valiliğinden alınan Muğire'nin teklif ve gayretleriyle şehirlerden gelen delegelerle de görüşerek oğlu Yezid'i veliht yaptı⁵². Yezid'i veliht atama işini, Medine valisi Mervan'ın sıcak bakmaması ve belki de iktidar yolunun Mervanilere bir daha açılmamak üzere kapanacağını düşünerek yavaştan aldırması sonucu görevden alıp, yerine Velid b. Utbe'yi atamasıyla daha da hızlandırdı.

Muaviye, Velid'den önce Medine valisi olan Mervân b. el-Hakem'den, daha önceden kendisinin yerine bir halife tayin etme fikrinin kamuoyu araştırması yapılmasını istemiş, halk da oğlunu tayin edebileceğini düşünmemesinden dolayı Muaviye'nin bu düşüncesini kabul etmişlerdi. Ancak Muaviye, bunu fırsat bilerek hemen arkasından valiye, yerine oğlunu veliht atadığını, bundan dolayı da Medine halkından Yezid'e biat almasını içeren bir mektup yazmıştı. Fakat Mervân'ın buna sıcak bakmamasından dolayı, Muaviye, onu valilikten alarak yerine Velid b. Utbe'yi atadı⁵³. Muaviye'nin 60/680 yılında⁵⁴ ölmesi üzerine yerine geçen oğlu Yezid, Medine valisi olan Velid'e⁵⁵ mektup yazarak Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Ömer'den kesin olarak biat almasını emretti⁵⁶. Çünkü babası Muaviye, vefat etmeden önce yazdığı vasiyetnamesinde oğlu Yezid'e önüne çıkabilecek engelleri belirtmişti. Hüseyin, böyle önemli bir işin gizli olamayacağını, halkı toplayıp herkesi biata davet etmesinin daha doğru olacağını belirtti. Abdullah b. Zübeyr ve Hüseyin, daha sonra ailesini ve yakınlarını alarak Medine'den ayrılmış, Mekke'ye gittiler⁵⁷. Ayrılış nedenleri ise, Yezid'in kendilerini biata zorlamasıdır. Eğer biat etmezlerse öldürüleceklerdi. Bunu bildikleri için oradan ayrılmak zorunda kaldılar. Abdullah b. Ömer ise, daha esnek davranarak herkesin biat etmesi halinde kendisinin de biat edeceğini ifade etti⁵⁸. Vali Velid, doğrusu onlardan biat alma konusunu pek fazla önemsememişti. Çünkü o, kaynakların belirttiğine

⁵⁰ Süyûtî, s.205; Kapar, s. 47-52.

⁵¹ Yusuf el-Işş, **ed-Devletü'l-Ümeviyye**, Şam 1985, s. 161.

⁵² Muaviye'nin, Yezid'i veliht tayin etmesi konusunda bkz. Kapar, s. 47-90; Abdüşşafi, s. 121-126.

⁵³ İbn A'sem, II, 338; Kapar, s. 54.

⁵⁴ Halife, I, 278; Ya'kûbî, **Tarih**, Beyrut ty, II, 238;

⁵⁵ İbn Kuteybe, **el-İmâme ve's-Siyâse**, Kahire 1963 O zaman Medine valisinin Halid b. el-Hakem olduğunu belirtir. Bkz. İbn Kuteybe, I, 174. Ancak Belâzürî, Amr b. Said el-Eşdâk'ın da vali olduğu söylenirse de, doğrusunun Utbe b. Velid olduğudur Bkz. Belazürî, IV; 12; İbn Haldun, III, 24.

⁵⁶ Dineverî, s.227-228; Ya'kûbî, II, 241; Belâzürî, **Ensâbü'l-Eşraf**, by, ty, IV, 12; Taberi, V, 338, 395; İbn A'sem, III, 9; H. İbrahim Hasan, I, 231. Ayrıca Muaviye'nin oğlu Yezid'e biat almak istemesi hakkında bkz. Halife I, 248 vd., İbn Kuteybe, I, 148 vd, İbn Abdi Rabbih, **el-Ikdü'l-Ferîd**, Kahire 1962, IV, 371 vd., **el-Avâsim**, s. 211; Wellhausen, **Arap Devleti**, s.67-68; Ömer Süleyman Ukaylî, **Vaka'tü Kerbela**, Suud Üniv. Edeb. Fak. Der.sayı:13, Suud 1986, s. 464.

⁵⁷ Hüseyin'in, Yezid'in velihtlığına karşı çıkmasının sebepleri konusunda bkz. Taberi, V, 341; Nuveyrî, XX, 377-381; Adnan Demircan, **İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi**, İstanbul 1996, s. 170-172.

⁵⁸ Taberî,V,395; İbn Kesîr, IV, 164; Muhammed Ebu'l-Fadl, Ali Muhammed el-Bicâvî, **Eyyâmü'l-Arab**, Beyrut 1408/1988, s. 391; H. İbrahim Hasan, I, 234.

göre hoşgörü ve iyiliksever birisiydi⁵⁹. Ancak valinin bu davranışı, Yezid tarafından görevinden alınmasını beraberinde getirdi. Onun yerine Amr b. Said el-Eşdâk bu göreve getirildi⁶⁰.

Muaviye'nin öldüğünü, Hüseyin ve arkadaşlarının Yezid'e biat etmeyerek Mekke'ye çekildiklerini öğrenen Kûfe halkı, özellikle Ali taraftarları, Emevî iktidarına karşı koyma gayreti içerisine girdiler. Çoğunluğu Yemenli olan Kûfe halkı, ileri gelen reislerinin başkanlığında toplanarak Hüseyin'i Kûfe'ye da'vet etmeyi planladılar ve bir çok mektuplar yazdılar. Mektuplarında Emevî iktidarının, ümmetin yönetimini zorla ele geçirdiğini, zorba olduğunu ve bu yüzden ümmetin hayırlı evladını öldürdüklerini belirterek kendisinin başlarına geçmesini istediler⁶¹. Sonunda, her zaman değişik politikalar izleyen ve sözlerinde durmayan bu insanların da'vetlerini kabul eden Hüseyin, yine de tedbirli davranmayı elden bırakmayarak onlara cevâbî mektup yazdı. Mektubunda, kendilerine Müslim b. Akîl'i gönderdiğini, onun durumu araştıracağını ve gerçekten durum kendilerinin belirttiği gibi ise, en kısa zamanda oraya geleceğini belirtti⁶². Ardından Hüseyin, Müslim b. Akîl'i çağırarak Kûfe'ye gönderdi. Ondan, işi gizli tutmasını, eğer halk bir görüş etrafında birleşmişlerse, hemen kendisini çağırmasını istedi⁶³. Müslim, Kûfe'ye vardığında Muhtar b. Ebî Ubeyd'in evinde konakladı⁶⁴. Burada insanları, Allah'ın Kitabına ve Rasulünün Sünnetine, zalimlerle mücadeleye, mustaz'afların haklarını almaya, müslümanlar arasında fey'in adaletli bir şekilde dağıtılmasına ve Ehl-i beyte yardıma davet etti⁶⁵. Müslim, her ne kadar faaliyetlerini gizli yapmışsa da durum, Kûfe valisi Nu'man b. Beşir'in kulağına gitti. Nu'man, yumuşak huylu idi. Ancak Emevî iktidarının sürmesini, konumu itibarıyla istediğinden, Kûfe camiinde halka fitne çıkarmamaları konusunda bir hutbe irâd etti⁶⁶. Belki de vali bazı şeylerin farkında idi. Fakat şüphe üzerine bir takım önleyici tedbirler almaktan çekindi. Nu'man b. Beşir'in yumuşak davranmasını⁶⁷, bazı Emevî taraftarları eleştirdiler. Bunlardan Yezid'in casusları olduğu belirtilen Abdullah b. Müslim b. Said ve Umâre b. Ukbe⁶⁸, Yezid'e mektup yazarak, Kûfe'nin elden çıkmak üzere olduğunu, eğer elden çıkmasını istemiyor ise, oraya güçlü bir vâli göndermesini istedi⁶⁹ Abdullah b. Müslim gibi bir çoklarının mektup

⁵⁹ Dineverî, s. 228; İbnü'l-Esir, IV, 14; Halife s. 233.

⁶⁰ İbn Kuteybe, **el-İmame**, I, 176.

⁶¹ İbn Kesîr, IV, 154; Dineverî, s.229; Ya'kûbî, II, 241-242; İbn Kuteybe, II, 3-4; İbnü'l-Cevzî, V, 325; İbn A'sem, III, 31-32; Taberî, V, 347, 352; İbnü'l-Esir, IV, 20; İbn Haldun, III, 24; Hudarî s.454.;H. İbrahim Hasan, I, 324; **Eyyâmü'l-Arab**, s.392; Vekil, **el-Ümeviyyûn Beyne's-Şark ve'l-Garb**, Beyrut 1995, I, 201; Abdülaziz es-Sâlim, **Târîhu'd-Devleti'l-Arabiyye**, Beyrut 1986, s. 64; M.A. Köksal, **Hz. Hüseyin ve Kerbela Fâciası**, Ankara 1979, s. 28 vd.

⁶² Halife, I, 280; Dineverî, s.230; Ya'kûbî, II, 242; İbnü'l-Esir, **el-Kâmil**, IV, 21; İbn Kesîr, IV, 154; İbn A'sem, III, 35-36; İbn Haldun, III, 25; **el-Avasım**, s. 212; **Eyyâmü'l-Arab**, s. 392; Vekil, s.202; Işş, s. 167.

⁶³ Dineverî, s. 230; Halife, I, 280; Ya'kûbî, II, 242; İbnü'l-Esir, IV, 21; **Eyyâmü'l-Arab**, s.392; Wellhausen, **Muhalefet Partileri**, s. 99; Abdü's-şâfi', s. 473.

⁶⁴ Taberî, V,355; İbnü'l-Esir, IV, 22. Müslim b. Avsece'nin evinde kaldığı da belirtilir. Bkz. Taberi, V, 346; İbn Kesîr, IV, 154.

⁶⁵ Ukaylı, s. 465. Harbutlî bu biati Peygamber'in Evs ve Hazrec kabilelerinden aldyğy biate ve Mekke'nin fethi esnasındaki biate benzemektedir. Ali Hasen Harbutlî, **Tarihu'l-Irak fi Zilli'l-Hükmi'l-Ümevî**, Kahire 1959, s. 115.

⁶⁶ Dineverî, s.231; Taberî, V, 355-356; İbnü'l-Esir, IV, 22; İbnü'l-Cevzî, V, 325; İbn Kesîr, IV, 154; İbn A'sem, III, 39; İbn Haldun, III, 25; Hudarî, s.454-455; **Eyyâmü'l-Arab**, s.393; Vekil, s.203.

⁶⁷ Nu'man b. Beşir'in yaptığı gibi Muaviye ve Yezid dönemindeki valilerinin genelinin iyilik sever valiler olduklarını görmekteyiz. Yoksa onların yumuşak davranmaları, idari güçlerinin yetersizliğinden kaynaklanmamaktadır. Bkz. Ukaylı, s. 465-466.

⁶⁸ Dineverî, s. 231.

⁶⁹ Taberî, V, 356; İbnü'l-Esir, IV, 22; İbn A'sem, III, 40; İbn Kesîr, IV, 155; Hudarî, s.455; **Eyyâmü'l-Arab**, s.393-394 ; Abdülaziz es-Salim, s. 647.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

yazmaları sonucu Yezid, babasının sâdik dostlarından Sercûn'u çağırarak ona bu mektupların içeriğini belirtti. Ondan, Kûfe'ye kimi vali olarak ataması gerektiğini sordu⁷⁰. Sercûn da ona, Kûfe'ye Ubeydullah'ı atamasını tavsiye etti⁷¹. Sercûn'un bu teklifine önem veren Yezid, Kuteybe'nin babası Müslim b. Âmir ile Ubeydullah'a durumu bildirdi⁷². Böylece Ubeydullah, hem Basra, hem de Kûfe valiliğini elde etmiş oldu⁷³. Yezid, ayrıca Ubeydullah'dan Kûfe'ye gelmiş bulunan Müslim b. Akîl'i ya öldürmesini, ya da bölgeden sürgün etmesini istedi⁷⁴. Yezid'in mektubunu alan Ubeydullah, ertesi gün hazırlıkların yapılmasını emretti. Basra'dan ayrılmadan önce halka hitaben sert dille bir uyarı konuşması yaptı. Konuşmasında, Basralıları yokluğu esnasında karışıklık çıkarmamaları konusunda ikaz etti⁷⁵. Ardından kardeşi Osman b. Ziyad'ı yerine vekil bırakarak beraberinde Basralıların ileri gelenleri ile birlikte⁷⁶ Kufe'ye gitti⁷⁷. Orada halka kendisini tanıtıcı bir konuşma yaptı. Konuşmasında, kendisinin Yezid tarafından Kûfe'ye vali tayin edildiğini, devlete itaat edene iyi muamele edeceğini, isyan çıkarana karşı ise, çok sert davranacağını ifade etti⁷⁸. Konuşmasının ardından burada ayrılık ve karışıklık çıkarmak isteyenlerin mutlaka bildirilmesini, aksi halde kanlarının ve mallarının kendisine helal olacağını belirtti⁷⁹.

Müslim b. Akîl, Ubeydullah'ın bu konuşmasından sonra gizlendiği Muhtar b. Ebî Ubeyd'in evinden çıkarak, Hânî b. Urve'nin evine gidip saklanmak istedi. Her ne kadar Hânî, Müslim'i evine almak istememişse de onu kovmadı da. Müslim, Hânî'nin evine gelenlerden Hüseyin için destek sözü alıyordu. Ubeydullah ise, Müslim b. Akîl'i bulmak için bütün yollara başvurdu. Araya casuslar koydu. Müslim b. Akîl'in dostu olan Müslim b. Avsece ile karşılaşan Ubeydullah'ın para karşılığı tutmuş olduğu azatlı kölesi Ma'kıl, Avsece'ye dostca yaklaşarak kendisinin de onlardan olduğunu ve Şam'dan beraberinde Kufe'ye Rasulullah'ın torununa biat için gelen, ancak yerini bilmediği kimseye vermek üzere üç bin dirhem ile geldiğini söyledi⁸⁰. Sonuçta Avsece'nin, bu adamı Hânî'nin evine götürmesi sonucu Müslim b. Akîl'in nerede olduğu saptandı. Hânî b. Urve'yi sarayına çağırarak Ubeydullah ona, Müslim'in nerede olduğunu sordu. Hânî bilmediğini söylediye de, Ma'kıl ile yüzleştirilince artık gerçeği daha fazla gizleyemedi. Hânî, Ubeydullah tarafından öldürüldü⁸¹.

Hânî'nin öldürülmesi üzerine kabilelerden Kinde oğulları, Ubeydullah b. Amr, Mezhic oğulları, Müslim b. Avsece, Esed oğulları, Abbas b. Ca'de, Temîm ve Hemdân oğulları ise, Ebu Sümâme es-Sa'dî komutanlığında harekete geçirecek büyük bir kalabalıkla valilik sarayını kuşattılar. Ubeydullah ise,

⁷⁰ Taberî, V, 356; İbnü'l-Esîr, IV, 22; **Eyyâmü'l-Arab**, s. 394; Işş, s. 169.

⁷¹ Taberî, V, 356; İbnü'l-Esîr, IV, 23; İbn Kesîr, IV, 155; İbn A'sem, III, 40-41; **Eyyâmü'l-Arab**, s.394; Işş, s. 169.

⁷² Taberî, V, 357; İbn A'sem, III, 42.

⁷³ Yezid'in Kufe valisini değiştirmede böylesine acele davranması, babasının kendisine bildirdiği siyâsî bir dersin sonucu olsa gerek. Çünkü Muaviye, Yezid'e "Irak halkına dikkat et! Eğer onlar senden her gün vali değiştirmeni isteseler bunu yap. Çünkü bir valiyi değiştirmek yüzbinlerce kılıcın sana çevrilmesinden daha kolay"demişti. Bkz. İbnü'l-Esîr, IV, 6; İbn Abdîrabbih, IV, 372-373.

⁷⁴ Taberî, V, 357; İbnü'l-Esîr, IV, 23; İbn Kesîr, IV, 155; Hudarî, s.455; H. İbrahim Hasan, I, 325; Vekil, s.203.

⁷⁵ Taberî, V, 358; İbn A'sem, III, 43; İbnü'l-Esîr, IV, 23-24; Nuveyrî, XX, 389.

⁷⁶ Taberî, V, 358-359.

⁷⁷ Taberî, V, 358; İbnü'l-Esîr, IV, 24. İbn Ziyâd'ın Kûfe'ye gelişi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Dineverî, s.232; Taberî, V, 348-359. **Eyyâmü'l-Arab**, s.395.; İbn Kesîr, IV, 155; Nuveyrî, XX, 389-390.

⁷⁸ Taberî, V, 358-359; İbnü'l-Esîr, IV, 24; Dineverî, s.232; İbn A'sem, III, 44; **Eyyâmü'l-Arab**, s.395; Vekil, s.203.

⁷⁹ Taberî, V, 358-359; İbnü'l-Esîr, IV, 24; Dineverî, s.232-233; Wellhausen, **Muhalefet Partileri**, s.100.

⁸⁰ Taberî, V, 362-364; İbnü'l-Esîr, IV, 25; İbn Kesîr, IV, 157; İbn A'sem, III, 46; **Eyyâmü'l-Arab**, s.396.

⁸¹ Taberî, V, 378-379; İbn A'sem, III, 68-71.

sarayda otuz kişi koruma görevlisinden ve yirmi kişi de ailesi ve kölelerinden oluşmak üzere elli kişi⁸² ile sıkışmış kalmış, diğer taraftan halk ise, Hüseyin lehinde slogan atarlarken, Ubeydullah'a da küfürler yağıdırıyorlardı⁸³. Bunu gören Ubeydullah, Haris oğullarından Kesir b. Şihâb'ı çağırdı. Ondan, Mezhiçlilerden itaat edenlerle birlikte dışarıya çıkıp Müslim b. Akil'in etrafında bulunanları ayırmak ve onların kalbine korku salmak için çalışmak üzere talimat verdi. Muhammed b. Eş'as'ı da çağırıp Kindelilerden kendisine gelecek kimselerin eman içerisinde olacaklarını belirten bir sancak tutmasını emretti. Aynı görevi yapmak için diğer kabilenin ileri gelenlerine de aynı talimatı verdi. Sözü edilen bu şahıslar, dışarı çıkıp halkı dağıtmak için çalışmaya başladılar. Diğer taraftan Ubeydullah, yanında bıraktığı ileri gelenlere saraydan halkı gözetmelerini ve kendilerine itaat edecek kimselere çeşitli vaatlerde, isyan edecek kimseleri de korkutacak ifadelerde bulunmalarını emretti. Toplanmış bulunan halk, ileri gelenlerin söylediklerini işittiklerinde dağılmaya başladılar⁸⁴. Sadece dağılmakla kalmayıp, Müslim'e karşı cephe de aldılar. Cephe alanların başında bizâtihi Hüseyin'i Kûfe'ye çağırılardan Şebes b. Rib'î'nin bulunması⁸⁵ olayın tabiatını göstermesi açısından ilginçtir. Öyle ki, otuz kişi ile kalan Müslim, daha sonra Kinde kabilesinden bir kadının evine sığındı⁸⁶. Ubeydullah ise, herkesin yatsı namazına gelmesini ve muhafızlara da şehrin çıkış kapılarını tutup evleri teker teker aramalarını emretti. Sonra kadının oğlu Bilal b. Useyd, durumu Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'a bildirdi. Bu haberi öğrenen Ubeydullah, Amr b. Ubeydullah es-Sülemî komutanlığında yetmiş kişiyi, Müslim b. Akil'in bulunduğu eve gidip getirmeleri için gönderdi⁸⁷. Aralarında çıkan çarpışmalardan sonra Müslim'e eman verildiğini belirtmeleri üzerine teslim oldu. Fakat bu, bir aldatmacadan başka bir şey değildi. Sonuçta Ubeydullah'a götürülen Müslim, öldürüldü⁸⁸. Bu arada Müslim, öldürülmeden önce kendi âkibetini anladığı için İbnü'l-Eş'as'dan rica ederek Hüseyin'e, ailesinin yanına dönmelerini, Kûfelilerin kenidilerini aldatıklarını belirten bir mektup ile elçi göndermesini istedi. Hüseyin, Müslim'in kendisine on sekiz bin kişinin biat ettiğini ve Kûfe'ye gelmesini belirten bir mektubu üzerine yola çıkmıştı⁸⁹. Ubeydullah, Müslim ile Hânî'yi öldürdüğünü Yezid'e haber verince, Yezid, Hüseyin'in Irak'a doğru gelmekte olduğunu bildirerek, ondan gerekli hazırlıkları yapmasını belirtti⁹⁰.

Hüseyin, Medine'den ayrılıp Mekke'ye doğru gitmek istediğinde yakınları onun bu gidişine üzdüler ve gitmemesi yönünde tavsiyede bulunmuşlardı⁹¹. Ancak Hüseyin, onların bu tavsiyelerine pek aldırmanıştı. 60/680 yılında Zilhicce'nin sekizinci günü Mekke'den Kufe'ye gitmek üzere yola çıktı. Yolda Müslim b. Akil, Hani b. Urve ve süt kardeşi Abdullah b. Buktur'un öldürüldüğünü haber aldıktan sonra, beraberindekilere "geri dönmek isteyen olursa bunda serbest olduklarını ve bundan dolayı da kınanmayacaklarını" belirtti. Bununla birlikte yanındakilerin çoğu dağılmaya başladılar. Onunla beraber yalnızca Mekke'den yola çıkan arkadaşları ve ailesi kaldı⁹².

⁸² Taberi, V, 369; Nuveyrî, XX, 397.

⁸³ Taberi, V, 309; İbnü'l-Esîr, IV,30; İbn Kesîr, IV, 157.

⁸⁴ Taberi, V, 369-371; Dineverî, s. 239; İbnü'l-Esîr, IV, 31; İbn Kesîr, IV, 157; Ebu'l-Ebu'l-Ferec Isfahânî, **Makâtülü't-Tâlibiyyin**, thk. Ahmet Sakr, Kahire 1949, s. 100.

⁸⁵ Dineverî, s. 239; Taberi, V, 370.

⁸⁶ Bu kadının Tav'a olduğu belirtilmektedir.Bkz. Dineverî, s. 239; Isfahânî, s. 102.

⁸⁷ Taberi, V, 373; İbnü'l-Esîr, IV, 32; Geniş bilgi için bkz. İbn A'sem, III, 64-66.

⁸⁸ İbnü'l-Esîr, IV, 34. Geniş bilgi için bkz.İbn Kesîr, IV, 157-159; İbn A'sem, III, 64-66; **Eyyâmü'l-Arab**, s.399-402.

⁸⁹ Taberi, V, 374-375; İbnü'l-Esîr, IV,32.

⁹⁰ Taberi, V, 381; İbnü'l-Esîr, IV,35; Nuveyrî, XX, 403.

⁹¹ Taberi, V, 382; İbnü'l-Esîr, IV,37; İbn A'sem, III, 71; **el-Avasım**, s.213.

⁹² Taberi, V,399; İbnü'l-Esîr, IV, 43; **Eyyâmü'l-Arab**, s.407.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

Hüseyin ve beraberindekiler, Kûfe'ye doğru ilerlerken Ubeydullah tarafından gönderilen ve başlarında Hurr b.Yezid'in bulunduğu bin kişilik bir atlı ile Kadisiyye yakınlarında Zû Hasım denilen yerde karşılaştı⁹³. Hüseyin ile Hurr, Kadisiye ile Uzeyb arasındaki yola koyuldular ve Kербela'ya kadar geldiler. Daha sonra Ubeydullah, Hurr'a bir mektup yazarak, Hz.Hüseyin'i dar ve sarp bir yerde sıkıştırıp, onu savunmasız ve susuz olarak konaklamaya mecbur etmesini emretti⁹⁴. Ubeydullah, Hurr'un ardından Ömer b. Sa'd b. Ebi Vakkas'ı, Kûfe'den dört bin kişi ile birlikte Hüseyin üzerine gönderdi⁹⁵. Buraya gönderiliş sebebi ise şuydu: Ubeydullah, Ömer'i Destebe'ye⁹⁶ göndermiş, oradan da Rey üzerine gitmesini emretmişti. Ancak Hüseyin'in durumu ortaya çıkınca Ömer'i yanına çağırarak Hüseyin'in üzerine göndermek istediğini belirtti⁹⁷. Ömer b. Sa'd, önce bu işten affedilmesini istediysen de Ubeydullah, buna karşılık Rey valiliğini geri alacağı tehdidinde bulununca, sonuçta dünya malı ve mevki ağır bastı ve Hüseyin üzerine gitmeyi tercih etti⁹⁸.

Ömer b.Sa'd, askerleri ile birlikte Hüseyin'in konakladığı yere geldi. Hüseyin'e buraya neden geldiğini sordu. Hüseyin de ona, Kûfe halkının kendisini buraya çağırdıklarını, eğer istemiyorlarsa geri dönebileceğini belirtti. Ömer, bu durumu Ubeydullah'a bildirdi. Ubeydullah ise ona "Şu anda onun için kurtuluş imkanı yoktur. Şayet Yezid'e biat edecek olursa, biz de onun hakkında ki görüşümüzü belirteceğiz" diye cevap verdi⁹⁹. Ömer bunun üzerine Hüseyin'den Yezid'e biat etmesini istedi, fakat Hüseyin bunu asla kabul etmeyeceğini belirtti¹⁰⁰.

Ömer ile Hüseyin bir kaç kez¹⁰¹ bir araya gelerek sorunu çözdüler ve anlaşma sağlandı. Ardından Ömer, Ubeydullah'a, Hüseyin'in geri dönmek istediğini belirten bir mektup gönderdi. Ubeydullah, buna olumlu bir şekilde yaklaştı¹⁰². Ancak o esnada Ubeydullah'ın yanında bulunan ve fitnecilerin kahramanı olan¹⁰³ Şemir b. Zi'l-Cevşen ayağa kalkarak Ubeydullah'a, Yezid'in eline elini verip biat etmeden Hüseyin'in bırakılmasının kesinlikle doğru olamayacağını ve ilerde bunun tehlikeler arzedebileceğini belirtti. Ubeydullah da onun bu düşüncesinin ma'kul olduğunu belirtti¹⁰⁴. Ardından onu, Ömer'in yanına elçi olarak gönderdi ve şu talimatı verdi: "Hüseyin ve arkadaşlarına benim vereceğim hükmü kabul etmelerini teklif etsin. Eğer kabul edecek olurlarsa, onları bana göndersin, kabul etmezlerse onlarla savaşsın. Böyle yaparsa sen de ona itaat et. Aksi halde askerlerin başına sen geç, boynunu uçur ve

⁹³ Taberi, V, 400; Nuveyrî, XX, 416.

⁹⁴ Taberi, V, 408; İbnü'l-Esîr, IV, 51-52; Wellhausen, **Muhalefet Partileri**, s. 106.

⁹⁵ Ubeydullah'ın, Neden Ömer b. Sa'd'ı gönderdiği konusunda bkz. A.Turan, s. 101.

⁹⁶ Destebe; Rey ile Hemedan arasında büyük bir yerleşim merkezidir. Bkz. Yâkut, II, 517.

⁹⁷ Taberi, V, 409; İbnü'l-Esîr, IV, 52; Dineverî, s.253; Wellhausen, **Muhalefet Partileri**, s. 106.

⁹⁸ Taberi, V, 409; İbnü'l-Esîr, IV, 53; Wellhausen, **Muhalefet Partileri**, s. 106.

⁹⁹ Taberi, V, 410-411; İbnü'l-Esîr, IV, 53.

¹⁰⁰ Dineverî, s. 254. Bazı rivayetlerde Hüseyin'in Ömer'e birlikte Yezid b. Muaviye'nin yanına gitmek istediği belirtilir. Bir başka görüşe göre de, Hüseyin'in Ömer'e şu üç teklifi götürdüğü belirtilir: "Ya geldiğim yere geri döneyim, ya Yezid'e biat edeyim, o da benim hakkımdaki görüşümü ortaya koysun, ya da sınır boylarından bir yere gidip savaşayım" Taberi, V, 413; İsfahânî, s. 114; İbnü'l-Esîr, IV, 54; Seyyid Emir Ali, s. 91. Fakat Hüseyin ile Mekke'den Irak'a kadar eşlik eden Ukbe b. Siman tarafından rivayet edilen habere göre ise, Hz. Hüseyin'in Yezid'e biat etmesi gibi bir teklifi yoktur. Sadece Ömer'den kendisi ve arkadaşlarının geri dönmesini istemesi teklifi vardır. İbnü'l-Esîr, IV, 54-55

¹⁰¹ Görüşmeler ve konuşmalar hakkında bkz. İbnü'l-Esîr, IV, 54-55.

¹⁰² Taberi, V, 414.

¹⁰³ İşş, s. 170.

¹⁰⁴ Taberi, V, 414; İbrahim Sarıçam, **Emevî-Haşimi İlişkileri**, Ankara 1997, s. 321-322.

kafasını bana gönder"¹⁰⁵. Ubeydullah bu mektubun arkasından yaklaşık buna benzer bir mektup daha gönderdi. Yalnız bu mektubu öncekinden daha acımasızdı. Bu sefer, eğer Hüseyin teslim olup gelmeyi kabul etmezse, açıkca Hüseyin üzerine öldürünceye kadar saldırmasını emrediyordu¹⁰⁶ Böyle yaparsa kendisini mükaafatlandıracağını da belirtmekten de edemiyordu¹⁰⁷. Sonuçta aralarında çıkan çatışmada Hüseyin şehit edildi (61/680). Hüseyin'in şehit edilmesini anlatmak makalenin boyutunu aşacağı için bu konuya girmek istemiyoruz. Ayrıca bu konuda hem ilk kaynaklarda, hem de müstakil çalışmaların çokluğunu belirtmekle yetiniyoruz¹⁰⁸.

B-Hz. Hüseyin'in Şehit Edilmesinde Ubeydullah b. Ziyad'ın Rolü.

Hüseyin öldürülünce onun ve diğer arkadaşlarının kesilen başları Havelî b. Yezid ve Humejd b. Müslim ile birlikte Ubeydullah'a gönderildi¹⁰⁹. Kesilen başlar Ubeydullah'a getirildiğinde Ubeydullah, elindeki bir değnekle bir süre Hüseyin'in dişleri üzerine vurup durdu. Zeyd b. Erkâm ise, ona dokunmamasını, çünkü Peygamber (sav)'in onun iki dudağından öperken gördüğünü söyledi. Ubeydullah, Erkâm'a eğer yaşlı olmamış olsaydı, onun da kafasını uçuracağını ifade etti¹¹⁰.

Ubeydullah bütün bunların yanında yaptığı bu çirkin davranışı tamamen Allah'a yükliyordu. Halka hitaben yaptığı konuşmasında "Hakkı ve hak ehlini ortaya çıkartan, onları galib kılan, mü'minlerin emiri Yezid'i ve onun taraftarını muzaffer kılan, yalancı oğlu yalancı Hüseyin b. Ali'yi ve taraftarını öldüren Allah'a hamd olsun!"¹¹¹ diyerek tamamen kaderci bir politika izliyordu. Halbuki kimin hak ehli olduğu, kimin de bağı ve zalim olduğu sabittir. Bu batıl sözlere karşı çıkan Abdullah b. Afif ona "Asıl yalancı oğlu yalancı varsa o da sensin"¹¹²dedi. Ubeydullah, önce onu yakalattı, fakat kabilesi olan Ezdîlerden bir grup genç onu kurtardıysa da daha sonra tekrar onu yakalayıp öldürttü.

Ubeydullah, Hüseyin'in başını alarak Kûfe'de dolaştırılmasını emretti, sonra da Zahr b. Kays eşliğinde bir grup ile Şam'a, Yezid'in yanına gönderdi¹¹³. Zahr b. Kays, Yezid'in huzuruna vardığında, kendilerinin Hüseyin'e Ubeydullah'ın hükmünü kabul etmelerini, aksi halde kendileri ile çarpışacaklarını söylediklerini, fakat Hüseyin'in çarpışmayı tercih ettiğini söyleyerek gerçeği gizledi¹¹⁴. Halbuki Hüseyin, onlarla çarpışmayı değil, kendilerinin geldikleri yere geri gönderilmelerini istemişti.

Bir başka rivayete göre ise, Ubeydullah, Hüseyin'in ailesini Kûfe'ye geldiğinde önce hapsedmiş ve durumu Yezid'e haber vermiş, Yezid de onların kendisine gönderilmesini isteyince Ubeydullah onları Şam'a göndermiştir¹¹⁵. Yezid'in, Hüseyin'in ailesine, bu olaydan üzüntü duyduğunu söylediği belirtilirse

¹⁰⁵ Taberi 414; İbnü'l-Esîr, IV, 55; İşş, s.171; Vekil, s.215.

¹⁰⁶ Taberi, V, 414; İbnü'l-Esîr, IV, 55.

¹⁰⁷ Taberi, V, 414; İbnü'l-Esîr, IV, 56.

¹⁰⁸ Ebu Mihnef, **Maktelü Hüseyin**, Bağdat 1977; İbnü'l-Esîr, IV, 14-85; Köksal, s 26 vd.; Ukaylî, s.464 vd; Sarıçam, s. 307-334.

¹⁰⁹ Taberi, V, 455; İbnü'l-Esîr, IV, 80; İbnü'l-Cevzî, V, 341.

¹¹⁰ Dineverî, s. 259-260; Taberi, V, 456; İbnü'l-Verdî, **Tarih**, Beyrut 1996, I, 164; İbnü'l-Esîr, IV, 81;; İbnü'l-Cevzî, V,341. Bir başka rivayette ise, Ubeydullah'ı eleştiren Enes b. Mâlik'tir. Zehebi, **Siyer**, III, 315. Ancak her ikisinin de buna müdahale etmemesi için bin neden yoktur.

¹¹¹ Taberi, V, 457; İbnü'l-Esîr, IV, 82; İbn A'sem, III, 144; H.İbrahim Hasan, I, 326.

¹¹² Taberi, V, 458-459; İbnü'l-Esîr, IV, 83.

¹¹³ Taberi, V, 459; İbnü'l-Esîr, IV, 83; İbnü'l-Cevzî, V, 341; İbn Kesîr, IV, 193; İbn A'sem, III, 147. Hüseyin'in akibeti konusunda geniş bilgi için bkz. A.Turan, s. 115-124.

¹¹⁴ Dineverî, s. 260; Taberi, V, 459; İbnü'l-Esîr, IV, 83; İbnü'l-Cevzî, V, 341; İbn Kesîr, IV, 193; İbn A'sem, III, 148.

¹¹⁵ Taberi, V, 459; İbn A'sem, III, 147; İbnü'l-Esîr, IV, 84.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

de¹¹⁶ onun bu hususta samimi olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü o, Ubeydullah, Şemir ve diğerlerinin Hüseyin'i şehit etmiş olmalarına gerçekten üzölmüş olsaydı, onu ve diğerlerini hiç değilse valilikten veya kumandanlıktan azlederdi. Kaldı ki, onu öldürme emrini verenin Yezid olduğu şeklinde rivayetler de vardır.¹¹⁷ Farzedelim ki Yezid, gerçekten Hüseyin'in öldürölmesini istememiştir. Ancak eğer gerçekten öldürölmesini istememiş olsaydı, Ubeydullah'ı açık bir emir ile bundan alıkoyamaz mıydı? Bütün bunlar kanaatimizce Yezid'in böyle bir şeyde samimi olmadığını, iktidarı uğruna bu eylemin yapılmasına seyirci kalmıştır.

Belirtildiğine göre Ubeydullah, Hüseyin'in başı Yezid'e varınca onun yaptığı şeylerden pişmanlık duyduğu ve "Ben bazı sıkıntılara katlanıp Hüseyin'i evimde misafir etseydim. Halbuki o, bana bir takım tekliflerde bulunmuştu. Fakat ben onu öldürdüm." gibi sözler söyleyip kendisini yaptığı bu işten dolayı lanetlediği belirtilir¹¹⁸. Bu öyle gözüküyor ki, daha sonraları Ubeydullah'ın durumunu kurtarmak, veya en azından Yezid'den sorumluluğu kaldırmak için söylenmiş bir rivayettir.

Kısacası, Hüseyin'in şehit edilmesinde başta onu Kufe'ye çağırın, ancak daha sonra ona karşı savaşıan hatta Hüseyin ve taraftarını, iktidara karşı kendilerini bu olaydan mazur gösterebilmek için "dinden çıkmış insanlar" olarak deęerlendiren¹¹⁹ ve kendilerinde kişilik bozukluğuna inandığımız Kufeliler gelmektedir. İkinci derecede sorumlu ise, Hüseyin'in geri dönme teklifine sıcak bakmayan ve İslam ile ilgisi bulunmayan, fitnecilerin elebaşısı olan¹²⁰ danışmanı konumunda bulunan Şemir Zi'l-Cevşen'in sözlerine itimad eden Ubeydullah'dır. Üçüncü derecede sorumlu şahıs ise, isteseydi en azından Ubeydullah'ın, Hüseyin'i şehit etme emrini iptal edebilecek güce sahip olan, devletin başı Yezid b. Muaviye'dir. Çünkü o, Hâricilere ve Basra halkına karşı sert tutumuyla tanınan Ubeydullah'ı, Kufe valiliğine o getirmiştir. Ubeydullah'ın, kendi saltanatını zorbalıkla sağlamlaştırması politikasına karşı çıkmadığı gibi, üstelik ödüllendirmiştir¹²¹. Kısacası Yezid, Ubeydullah'ı Kufe valiliğine atarken, bölgede çıkabilecek isyanları her ne pahasına olursa olsun, bastırmasını istemiştir¹²².

IV-Mervân b. el-Hakem Döneminde Ubeydullah b. Ziyad

Yezid'in 64/683 yılında ölmesinden sonra onun yerine Emevî iktidarına oğlu II.Muaviye geçti. Yaklaşık iki veya üç ay kadar iktidarda kalan Muaviye, babası ve dedesinin aksine sistemi eleştirmiş¹²³ ve bu görevden ayrıldıktan kısa bir süre sonra ölmüş veya öldürölümüştür. Muaviye b. Yezid'in vefatından sonra hilafet, Emevî ailesi içerisinde kalmakla birlikte, ailenin bir başka koluna, Mervan b. el-Hakem'e geçmiştir. Devletin yıkılışına kadar da iktidar, bu kolda devam etmiştir.

¹¹⁶ Taberi, V, 460; İbn A'sem, III, 149; İbnü'l-Esîr, IV, 84-85; Vekil, s.224.

¹¹⁷ Dineverî, s. 284-285; Ya'kûbî, II, 229; E.R. Fığlalı, "Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Dönemleri", **A.Ü.İ.F.D**, Ankara, 1983, XXVI, 369. Ukeylî ise, Yezid'in Ubeydullah'ı bu olaydan sonra görevden almamasına gerekçe olarak, Irak'ın daha da karışabileceğini göstermektedir. Bkz. Ukeylî, s. 478.

¹¹⁸ Taberi, V, 506; İbnü'l-Esîr, IV, 90.

¹¹⁹ Işş, s. 171.

¹²⁰ Işş, s. 170.

¹²¹ Wellhausen, **Muhalefet Partileri**, s. 114.

¹²² Geniş bigi için bkz. A.Turan, s. 128-132.

¹²³ Taberi, V, 501; İbnü'l-Esîr, IV, 130; İbn Tabatabâ, **el-Fahrî fi Adâbis's-Sultaniyye**, Kahire 1927, s. 109; Abdüşşafi, s. 136-137.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

Yezid'in ölümünden sonra Ümeyye oğulları yönetimi büyük ölçüde sarsıntı geçirdiği gibi, valiler de artık eskisi gibi iktidarı desteklemiyorlardı. Hatta kendileri için biat dahi alıyorlardı. Örneğin Selm b. Ziyâd, Horasan'da kendisine biat alırken, Ubeydullah b. Ziyâd Basra'da biat alıyordu¹²⁴.

A-Ubeydullah b. Ziyad'ın Kendisine Basra ve Kûfelilerden Biat Alması

Ubeydullah, Yezid'in ölüm haberini azatlı kölesi Eyyûb b. Humran'dan öğrenmişti. Irak valisi Ubeydullah, Hüseyin'in şehadetinin, kendisine fayda yerine zarar getirdiğini anladığında koltuğundan olabileceği endişesine kapıldı. Kamuoyunun özellikle Hicaz bölgesinin bu olaya karşı olan tutumu dolayısıyla Yezid, gerektiğinde vali Ubeydullah'ı görevinden alabilirdi. Bu yüzden Ubeydullah'ın dâimî olarak Şam'da bulundurduğu adamı¹²⁵ Eyyûb, Yezid'in ölüm haberini ve Şam bölgesindeki insanların ihtilafını, gizlice Ubeydullah'a duyurdu¹²⁶. Bunun üzerine Ubeydullah, insanları namaza çağırdı ve minbere çıkarak Yezid'in ölüm haberini bildirdi. Sonra da halka hitaben bir konuşma yaptı: "Ey Basralılar! Biz size hicret ettik ve burası bizim yurdumuz oldu, ben de sizin aranızda doğdum. Ben sizin valiniz olduğum zaman savaşçıların toplamı yetmiş binden ibaretken bugün yüz bindir. Yine aynı şekilde ben sizin valiniz olduğum zaman amirlerinizin divanı doksan bin iken bugün yüz bindir. Size zarar vermesinden sakındığım her sanığı mutlaka yakalamış ve hapse atmış bulunuyorum. Şimdi Yezid ölmüş ve Şam'da insanlar farklı farklı görüşler etrafında bölünmüş durumdadır. Bugün sizler sayıca herkesten çok, ovası herkesten geniş, herkesten daha zengin durumdasınız. Bu bakımdan hem dininiz, hem de halkınız için hoşnut kalacağınız bir kimseyi seçiniz. Ben sizin razı olacağınız kimseyi kabul edecek ilk kişiyim. Şayet Şamlılar da sizin razı olduğunuz kimseyi kabul ederlerse, bütün müslümanların girdiği çerçeve içerisine girmiş olursunuz. Bunu kabul etmeyecek olursanız istediğiniz verilinceye kadar mücadelenize devam edersiniz. Çünkü siz, hiç bir kimseye ihtiyacımız olmadığı gibi, hiç bir kimse de sizden müstağni kalmaz"¹²⁷. Ubeydullah'ın bu konuşması üzerine Basra'nın hatipleri kalkarak bu konuda ondan daha yeterli birisini bulamadıklarını, bu yüzden de kendisine biat etmek istediklerini belirttiler¹²⁸. Ancak Ubeydullah, kendisinin böyle bir şeye ihtiyacı olmadığını belirterek kabul etmedi. Fakat Basralılar bunu bir kaç kez tekrarladıklarında, Ubeydullah biatte bulunmalarını istedi. Buradan her ne kadar Ubeydullah'ın böylesi bir işi istemediği belirtiliyorsa da, kanatimizce o da bu karışıklıktan istifade ederek iktidara talib idi. Ancak halkın kendisi gibi birisine bu görevi verip vermeme konusunda endişeli ve kaygılı idi. Nitekim kısa bir süre sonra da Ubeydullah'a yaptıkları beyatten vacgeçtiler.

Ubeydullah, Basralılardan biat aldıktan sonra Kûfelilere Benî Kays'dan Amr b. Misma' ile Temimli Sa'd b. Karhâ'yı, Basralıların yaptıklarını haber vermeleri ve kendisine biat etmeleri için gönderdi. O zaman da Ubeydullah'ın Kûfe vekili Amr b. Hureys idi. Amr ve Sa'd, halkı toplayarak onlara Ubeydullah'a biat etmeleri yönünde bir konuşma yaptılar. Kûfe'lilerden Yezid b. Hâris b. Yezid eş-Şeybânî, kendilerinin böyle bir şeyi asla yapmayacaklarını, yaptıkları takdirde herhangi bir üstünlüklerinin kalmayacağını belirtti¹²⁹. Bu iki elçi, Basra'ya geri döndüklerinde durumu Ubeydullah'a bildirdiler. Basralılar o andan itibaren Kûfelilerin kabul etmedikleri birisini kendilerin asla kabul etmeyeceklerini bildirerek Ubeydullah'a olan biatlarını bozdular¹³⁰. Halbuki Ubeydullah, ondokuz milyonluk olan devlet hazinesini gece gündüz maliye memurları vasıtasıyla muhariplere dağıtmak

¹²⁴ Wellhausen, **Arap Devleti** s. 80.

¹²⁵ Wellhausen, **Arap Devleti**, s.191.

¹²⁶ Taberi, V, 506; İbnü'l-Esîr, IV, 131; İbnü'l-Cevzî, VI, 24.

¹²⁷ Taberi, V, 504; İbnü'l-Esîr, IV, 131-132; İbnü'l-Cevzî, VI, 24-25; İbn Kesîr, IV, 193; Mes'ûdî, III, 94; Hudarî, s.468.

¹²⁸ Taberi, V,505, İbnü'l-Esîr, IV, 132; İbnü'l-Cevzî, VI, 25.

¹²⁹ Belâzürî, IV, 97.

¹³⁰ Belâzürî, IV, 97.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

suretiyle halkın gönlünü kazanmaya çalışıyordu. Ancak halkın buna rağmen karşıt tutumunu görünce dağıtmaktan vazgeçti¹³¹. Daha sonra Basra'ya Temimli Selime b. Züeyb el-Hanzalî gelerek İbn Zübeyr adına biat istedi, halk da İbn Zübeyr'e biat etti. Bunu haber alan Ubeydullah, halkı toplayarak onlara bir konuşma yaptı.¹³² Konuşmasında, biat etmelerine rağmen kendisine yaptıkları biatı bozup İbn Zübeyr'e biat etmelerinden yakındı.

Ubeydullah, ileri gelen komutanlarını çağırarak kendisi ile birlikte çarpışmalarını istedi. Ancak Ubeydullah'ın durumu bu aşamada oldukça zordu. Çünkü kendi polisleri dahi artık kendisinin emriyle değil, subaylarının emriyle hareket ediyorlardı¹³³. Bunu göz önünde bulunduran Ubeydullah'ın kardeşleri, savaşın kendileri aleyhine sonuçlanabileceğini belirterek, onu bu fikirden vazgeçirdiler. Ubeydullah da bu düşünceyi uygun gördü. Ezd kabilesinden Hâris b. Kays b. Sahbâ'yı yanına çağırarak, ona babasının bir gün kaçıp sığınmak gereği duyduğunda sizi seçmesini tavsiye ettiğini söyledi. Buna karşılık Hâris de kendilerinin gereken yardımı vermelerine rağmen, babasından da, kendisinden de yardım görmediklerini ifade etti. Buna rağmen kendisini gündüz gizleyip gece de kaçmasına yardımcı olabileceğini belirtti¹³⁴.

Hâris, Ubeydullah'ı alıp onu Cahdam oğullarının buldukları yerdeki kendi evine götürdü. Fakat Ubeydullah burada emniyette olmadığını görmüş olacak ki, kendisini Ezdli Mes'ud b. Amr'a götürmesini istedi¹³⁵. Ubeydullah, Mes'ud'un öldürülüşüne ve Şam'a gidinceye kadar burada kaldı¹³⁶. Bu arada Basra'da tam bir karışıklık hakimdi. Özellikle Yemenî-Kaysî kabileler, liderlik çekişmeleri içerisine girdiler. Ahnef b. Kays liderliğindeki Temimliler ile, Mesud b. Amr'ın Kaysîler tarafından öldürülmesinden sonra kardeşi Ziyad b. Amr liderliğindeki Ezdliler arasında çıkan çatışmada, her iki taraftan da bir çok insan öldürüldü. Ancak sonuçta her iki taraf ta anlaşarak başlarına hem Peygamber tarafından hem de Muaviye tarafından akraba olan Abdullah b. Haris'i yeni emir olarak seçtiler¹³⁷. Bütün bu gelişmelerden sonra kendisinin bölgede artık tutunamayacağını anlayan Ubeydullah, bölgeyi terkederek Şam'a gitmek için ayrıldı¹³⁸.

Irak bölgesinde bütün bu gelişmeler olurken Abdullah b. Zübeyr, bu sırada İslam beldelerinin çoğuna hakim hale gelmişti. Mervân'ın liderliğindeki Ümeyye oğulları ise, İbn Zübeyr tarafından Medine'den çıkartılmışlar ve Şam'a gelmişlerdi. Buranın emîri olan Dahhak b. Kays, aslında bir İbn Zübeyr taraftarıydı, ancak bunu gizliyordu. Onun bu ikili siyasetini Kelbîlerin lideri olan Hasan b. Mâlik b. Bahdal ortaya çıkardı¹³⁹. Medine'den kovulmuş olan Ümeyyeliler ile, Basra'dan kaçan Ubeydullah, Şam'da bir araya geldiler. Diğer taraftan da, İbn Zübeyr'i kuşatma altında tutan, ancak Yezid'in ölüm haberiyle kuşatmayı kaldıran Husayn b. Numeyr de Şam'a geri dönmek üzere Mekke'den ayrıldı. Ubeydullah ve Husayn 'ın Şam'a gelişleri, Emevî Devleti bir dönüm noktası olmuştur. Eğer bu ikilinin Şam'a ulaşmaları, biraz gecikmiş olsaydı, Mervan, İbn Zübeyr'e biat edecek ve Emevî Devletinin sonu gelmiş olacaktı. Mervân'ın görüşü, İbn Zübeyr'in yanına varıp halife olarak ona biat etmek ve Ümeyye oğulları için eman almak şeklinde idi. Irak'tan gelmiş olan Ubeydullah, Mervân'ın fikrini öğrendikten sonra, yanına vararak "Böyle bir şey yapmaktan senin adına ben utanıyorum. Halbuki sen Kureyş'in

131 Wellhausen, **Arap Devleti**, s.191. Belâzürî, bu rakamı 8 milyon olarak vermektedir. Bkz, **Ensab**, IV, 102.

132 Taberi, V, 508; İbnü'l-Esîr, IV, 132; İbnü'l-Cevzî, VI, 25; Wellhausen, **Arap Devleti**, s. 192.

133 Wellhausen, **Arap Devleti**, s. 192.

134 Taberi, V, 509; İbnü'l-Esîr, IV, 133.

135 İbnü'l-Esîr, IV, 134.

136 İbnü'l-Esîr, IV, 135.

137 Geniş bil.için. bkz. Belâzürî, IV, 98-100; Wellhausen, **Arap Devleti**, s. 193-194.

138 Taberi, V, 521; İbnü'l-Esîr, IV, 139; A.Turan, s. 144-149.

139 Wellhausen, **Arap Devleti** s. 81; H.D.Yıldız, "Dahhak b. Kays", **D.İ.A.**, İstanbul 1993; VIII, 410.

büyüğü ve efendisi olarak Ebu Hubeyb'in¹⁴⁰ yanına gidecek ve ona biat edeceksin öyle mi?" diyerek Mervan'ı, iktidara geçmesi için teşvik etti. Ubeydullah'ın bu konuşmasına Amr b. Saîd, Mâlik b. Hubeyre ve Husayn b. Numeyr destek verdi. İbn Bahdal ile birlikte Câbiye'de¹⁴¹ toplanan Kelbiler, Mervân'ı halife olarak belirlediler¹⁴². Artık bundan sonra Kelbiler ve Kaysiler, iktidarı nufuzları içerisine alarak olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen güç odakları haline geldiler. Ubeydullah'ın, Mervan'ı hilafete teşvik etmesinin asıl sebebi, kendisinin hilafete göz dikmesidir. Nitekim bunu Yezid'in ölümünün ardından Basra'da biat almakla gerçekleştirmiştir. Ancak Kûfelilerin biat etmemeleri sonucu hilafetin elden kaçtığını gören Ubeydullah, suçunun örtbas edilmesi ve makamını koruması için Mervan'ı hilafete kışkırtmıştır. Yoksa gerçekten Mervan'ın hilafete geçmesinde gösterdiği etkinlik, samimi bir etkinlik değildir. Ayrıca Ubeydullah'ın, Mervan'ı kışkırtması tam bir nifak hareketidir. O, bir taş ile iki kuş vurmak istemişti. Eğer Mervan galip gelirse, kendisi Ümeyye oğullarının himayesindeki hayatını devam ettirecekti. Eğer kendisi öldürülecek olursa, kendisinden Hüseyin'in intikamını almak isteyen insanlardan bu şekilde kurtulmuş olacaktı¹⁴³.

Mervân b. Hakem, 64/683 yılında kendisine biat edildiğinde Şam ve Ürdün bölgesinden başka hiç bir yer ona biat etmemişti. Züfer b. Hâris Kınnesrin'de, Numan b. Beşir ise Hıms şehrinde, Şam'da da Dahhak b. Kays. İbn Zübeyr adına biat alıyorlardı Filistin bölgesi de daha sonra İbn Zübeyr tarafına geçmiş oldu¹⁴⁴. Bunun için Mervân'ın hilafette rahat olması mümkün değildi. Bu yüzden yakın bölgeleri ele geçirmek için harekete geçti.¹⁴⁵

B-Merc-i Râhıt Savaşı (65/684)

Kaysilerin lideri olan Dahhak b. Kays, bu son gelişmeler üzerine, Ümeyye oğullarını destekleyen Kelb kabilesinin çoğunlukta olduğu Şam'ı terkederek Merc-i Râhıt'ta karargah kurdu. Mervân da, Câbiye'de kendisine biat aldıktan sonra Merc-i Rahıt üzerine yürüdü. Dahhak b. Kays'ın yanında 20.000 kişi vardı ve bunların çoğu Kaysî idi¹⁴⁶. Dahhak, Hıms valisi Numan b. Beşir'den ve Kınnesrin valisi Züfer b. Hâris'den de yardım aldı. Mervân'ın yanında yer alan Kelb, Gassân, Sekâsik ve Sekûn kabilelerinden oluşan asker sayısı 18.000 kişi idi ve bunların çoğu Yemenî idi¹⁴⁷. Bu savaş, adeta müslümanlar arasındaki ikinci bir Cemel savaşı idi.

¹⁴⁰ Ebu Hubeyb ile İbn Zübeyr'i kast ediyor. Çünkü onun Hubeyb adında bir oğlu olduğu için ona Ebu Hubeyb diyorlardı. İbnü'l-Esîr, IV, 145.

¹⁴¹ Câbiye; Dimaşk'ın 80 km.kadar güneybatısında Harran bölgesindeki Cevlan'da bugünkü Nevâ'ya çok yakın bir yerde kurulmuş bir şehirdir. Yâkut, II, 91. Toplantıda alınan karara göre Mervân'dan sonra hilafete Halid b. Yezid geçecekti. Ondan sonra da Amr b. Said el-Eşdak geçecekti. Ancak, Mervân kendisinden sonra oğullarını veliahd tayin etti. İbnü'l-Cevzî, VI, 27; İşş, s. 189-190; Mustafa Fayda, "Câbiye" **D.İ.A.**, İstanbul 1992, VI, 538; İsmâil Yiğit, "Emevîler" **D.İ.A.**, İstanbul 1995, XI, 91 Abdülkerim Özyayın, "Eşdak" **D.İ.A.**, İstanbul 1995, XI, 460-461.

¹⁴² Dineverî, s.285; Taberî, V,540-541; İbnü'l-Esîr, IV, 145; İbnü'l-Cevzî, VI, 27; İbn Kesîr, IV, 243; Wellhausen, **Arap Devleti** s. 82.

¹⁴³ Vekil, s.308.

¹⁴⁴ İbnü'l-Esîr, IV, 146; İbn Kesîr, IV, 245.

¹⁴⁵ İbn Kesîr, IV, 243; Carl Brockelman, **İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi**, çev. Neşet Çağatay, Ankara 1954, s. 80.

¹⁴⁶ İbn Kesîr, IV, 243; Vekil, .306.

¹⁴⁷ İbnü'l-Esîr, IV, 149; İbn A'sem, III, 192. Bazı kaynaklarda ise Mervân, Câbiye'den hareket ettiğinde 6.000 kişi olarak Merc-i Râhıt'da konakladı. Sonra ona Şam halkından ve diğer yerlerden de 7.000 kişinin katılımı ile 13.000'e ulaştı. Bkz.İbn Sa'd, **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, Beyrut 1960, V, 41; Vekil, s.306.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

Mervân, ordunun sağ kanadının başına Amr b. Saîd'i, sol kanadının başına da Ubeydullah'ı komutan olarak getirdi¹⁴⁸. Mervân ile Dahhak, Merc-i Rahit'ta yaklaşık yirmi gün kadar çarpıştılar ve sonuçta Dahhak ile birlikte hem Şam halkından, hem de Kays kabilesinden benzeri görülmemiş bir çok insan öldürüldü. Bu savaşta Mervân'ın galip gelmesinde, Ubeydullah'ın büyük bir rolünün olduğu belirtilir. Buna göre, savaş esnasında Ubeydullah'ın teklifiyle ateşkes istenmişti. Ateşkesin kabul edilmesinin hemen ardından, Mervân'ın ordusu ansızın saldırarak başarıya ulaştı¹⁴⁹. Mervân, kısa bir süre içerisinde İbn Zübeyr'in eline geçmiş olan bölgeleri geri aldı ve Şam ve civarı tekrar Ümeyye oğullarının eline geçti¹⁵⁰.

Aslında bu kanlı Merc-i Rahit savaşı, etkisini Emevî devletinde uzun süre sonra göstermiştir. Bu savaşın en önemli sonucu, Emevî devletinin yıkılışında oldukça önemli rol oynamış olan kabilecilik asabiyetinin başlangıcını oluşturmasıdır. Arapları oluşturan iki karşıt kabileyi, Kuzey Arapları Kaysîler ile, Güney Arapları Yemenîlerin birbirlerinden düşmanca bir şekilde bölünmelerini gerçekleştirmiştir. Bu bölünme, ilk etapta coğrafik olarak belirdi. Kuzey Araplar Kaysîler, daha çok Kınnesrîn ve Bizans'a sınır bir bölge olan el-Cezîre'ye yerleşirlerken, Güney Arapları Yemenîler de, Hims ve Filistin bölgesine yerleştiler. Sonuçta bu bölünme, devletlerinin yok olması ile noktalanmıştır.

V-Abdülmelik b. Mervan Döneminde Ubeydullah b.Ziyad

Mervân b. el-Hakem'in 65/685 yılında vefat etkisi üzerine iktidara geçen oğlu Abdülmelik'i pekçok dâhilî problem bekliyordu. Babasından sadece Şam ve Mısır'ın yönetimini devralan Abdülmelik'in karşısında Hicaz ve Irak'ın bir kısmında hüküm süren İbn Zübeyr, yine Irak'ta Şîiler ve Hâricîler bulunmaktaydı. Onun meşğul olmak zorunda meseleler arasında ilk etapta Şîiler, ardından da İbn Zübeyr sorunu vardı.

A-Ubeydullah b. Ziyad'ın Tevvâbûn ile Olan Mücadelesi

Mervân b. Hakem, Ubeydullah'ı önce Cezîre tarafına ve Karkîsiya'da bulunan Züfer b. Hâris üzerine gönderdi. Ayrıca Ubeydullah'a ele geçirdiği bölgelerin valiliklerini de kendisine vereceğini belirtti. Mervân, Ubeydullah'a Cezîre'deki işlerini bitirdikten sonra Irak'a giderek burayı İbn Zübeyr'in elinden kurtarmasını emretti. Ubeydullah, Cezîre'de bulunduğu sırada Mervân'ın ölüm haberi (65/685) ile yerine Abdülmelik'in geçtiğini belirten bir mektup aldı. Abdülmelik mektubunda babasının emirlerinin aynen geçerli olduğunu belirtiyordu¹⁵¹.

Hüseyin'in 61/680 yılında şehit edilmesinden sonra Şia'ya mensup olanlar yaptıklarından dolayı kendilerini kınamaya ve pişmanlık duymaya başladılar. Hüseyin'i da'vet edip onu yardımsız bırakmakla, onun çağrısını kabul etmeyip sonunda yakınlarında öldürülmelerine sebep olduklarından ötürü büyük bir hata işlediklerine inandılar. Bu pişmanlıklarının ve günahlarının, ya Hüseyin'i öldürenleri öldürmekle, ya da bu uğurda ölmeleri ile kalkabileceğine kanaat getirdiler. Bundan dolayı o zaman ki Şia'nın ileri gelenleri Müseyyeb b. Necebe, Rifâa b. Şeddâd ve Abdullah b. Va'l gibi ileri gelenleri biraraya geldiler¹⁵². Aralarında geçen uzun müzakerelerden sonra Süleyman b. Surad'ı başkanlığa getirdiler¹⁵³. Hüseyin'in kanını talep için silah ve taraftar toplama şeklindeki hazırlık faaliyetlerini Hüseyin'in şehit

¹⁴⁸ Taberi, V, 534; İbnü'l-Esîr, IV, 149.

¹⁴⁹ Zehebi, **Tarih**, s. 38.

¹⁵⁰ Taberi, V, 534-535; İbnü'l-Esîr, IV, 149-150.

¹⁵¹ İşş, s. 194.

¹⁵² İbnü'l-Esîr, IV, 158; İbn Kesîr, IV, 250; İbn A'sem, III, 225-226; Vekil, s.312.

¹⁵³ Belâzürî, V, 205; Taberi, V, 553.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

edilmesinden sonra Yezid'in ölümüne kadar gizli bir şekilde devam ettirdiler¹⁵⁴. Yezid döneminde, Ubeydullah'ın sert idaresi altında hareketin pek başarılı olamayacağından dolayı, hareket Yezid'in ölümünden sonra başlamıştır¹⁵⁵. Nitekim Watt da "Süleyman b. Surad'ın başkanlığındaki askerî faaliyetin, muhtemelen Yezid'den sonra başlamış olacağını belirtmektedir¹⁵⁶.

Süleyman b. Surad liderliğindeki Şiiler, 65/684 yılı Rebiülahir ayının başlangıcında harekete geçerek önceden buluşma yeri olarak belirledikleri Nuhayle'de bir araya geldiler¹⁵⁷. Süleyman'ın arkadaşlarından bazıları asıl suçluların Kûfe halkı olduğunu ve bu yüzden de onların üzerine gidilmesi gerektiğini belirttiler. Ancak Süleyman b. Surad ve onu destekleyenler, asıl suçlunun Hüseyin'in üzerine askerleri gönderen Ubeydullah'ın olduğunu belirttiler¹⁵⁸. Gerçektende asıl suçlular, Şamlılar ve Ubeydullah değil, Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye alelacele gelmesini isteyen, fakat daha sonra her zamanki davranışlarını sergileyen Kûfelilerdi. Bunu söylerken karşı tarafın tamamen suçsuz olduğunu demek istemiyoruz. Ancak burada onların asıl suçluları bırakıp da kendilerini ölümün kucığına atmaları, belki de şuur altındaki suçluluk duygularını gidermek çabası içerisinde oldukları söylenebilir¹⁵⁹.

Süleyman b. Surad ve taraftarı, Ubeydullah'ın Şam'dan büyük bir ordu¹⁶⁰ ile hareket ettiği haberini aldıklarında 65/684 yılında harekete geçerek Deyru'l-A'ver'e geldi. Burada kendisini bazı arkadaşları terketti. Süleyman ve geri kalan arkadaşları Hz. Hüseyin'in kabrine giderek orada ağlaştılar ve geçmişte yaptıklarından tevbe ettiklerini belirttiler¹⁶¹. Süleyman ve beraberindekiler Karkîsiya'ya kadar yollarına devam ettiler. Burada İbn Zübeyr'in valisi Züfer b. Hâris vardı. Züfer onlara Rakka'dan beş komutanın askerleri ile birlikte ayrıldıklarını, bunların, Husayn b. Numeyr, Şurahbil b. Zi'l-Kel'a', Edhem b. Muhriz, Cebele b. Abdullah ve Ubeydullah olduklarını belirtti. Ayrıca onlara yardımda bulunabileceğini de ifade etti, ancak kabul görmedi¹⁶². Bu arada Süleyman'ın ordusundan 1.000 kişinin Aksâs denilen yerde ayrıldığı ve Süleyman'ın bu durum üzerine orduya moral verici konuşma yaptığı belirtilir.¹⁶³ Süleyman b. Surad'ın askerleri Aynü'l-Verde'ye¹⁶⁴ vardılar ve orada konakladılar. Diğer taraftan Şamlılar da o bölgeye doğru ilerlediler. İki taraf arasında çıkan çetin mücadelelerden sonra Şamlıların şiddetli saldırılarına uğrayan Iraklılar, büyük bir yenilgiye uğradılar. Zafer haberini alan Abdülmelik b. Mervân, minbere çıkarak bu tehlikeden kurtulduğu için Allah'a hamdetti.¹⁶⁵

154 Taberi, V, 499; İbnü'l-Esîr, IV, 162.

155 Abdüşşâfi, s. 479.

156 Watt, s. 49.

157 Taberi, V, 584; İbnü'l-Esîr, IV, 175.

158 Taberi, V, 585-586; Belâzürî, V, 209; İbnü'l-Esîr, IV, 176; İbn Kesîr, IV, 252; İbn A'sem, III, 236.

159 Hasan Onat, **Emevîler Devri Şii Hareketleri**, Ankara 1993, s. 82.

160 Ubeydullah komutasındaki ordu, 60.000 kişiden oluşan büyük bir ordu idi. Sâbit İsmail er-Râvi, **el-İrak fi'l-Asri'l-Ümevî**, Bağdat 1970, s. 198.

161 Bu yüzden bu harekete "Tevvâbûn" hareketi denilmektedir. Belâzürî, V, 209; Taberi, V, 589; İbnü'l-Esîr, IV, 177-178; İbn Kesîr, IV, 256; Işş, s. 194; Onat, s. 82 vd.

162 Taberi, V, 594; İbnü'l-Esîr, IV, 180; İbn Kesîr, IV, 253.

163 İbn A'sem, III, 236-237.

164 Aynü'l-Verde; Re'sulayn adıyla da bilinen bu yer, bugünkü Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçe merkezidir. Yâkut, IV, 180.

165 Geniş bilgi için bkz. Geniş bilgi için bkz. Ya'kûbî, II, 257-258; Mes'ûdî, III, 100; Belâzürî, V, 204-213; Taberi, V, 583-609; İbn Abdirabbih, IV, 403-407; İbnü'l-Esîr, IV, 182-186; İbn Kesîr, IV, 257; İbnü'l-Cevzî, VI, 46-47; el-Hudârî, s.472; **Eyyâmü'l-Arab**, s. 427-440; Hasan Onat, s.62-63; Abdülkerim Özeydin, "Aynü'l-Verde Savaşı", **D.İ.A.**, İstanbul 1991, IV, 283.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

B-Ubeydullah b. Ziyad'ın Muhtar İle Olan Mücadelesi ve Öldürülmesi

Bu olaylar olurken, Şia tarafından dışlanan Muhtar b. Ebî Ubeyd, Ubeydullah'ın Kûfe vekili olan Amr b. Hureys tarafından yakalanarak Ubeydullah'a götürülmüştü. Ubeydullah da Muhtar'ı, Hüseyin'in şehit edilmesine kadar hapiste tutmuş ancak daha sonra Muhtar, Abdullah b. Ömer'i aracı tutarak Yezid'den affını istemişti. Çünkü Abdullah, Muhtar'ın kızkardeşi ile evlenmişti. Muhtar, serbest bırakıldıktan sonra Hicaz'a gitti. Yezid'in ölümünün üzerinden altı ay geçince kadar burada kalan Muhtar, daha sonra olayların akışına göre Kûfe'ye geri geldi¹⁶⁶. Kendisini Muhammed b. el-Hanefiye'nin yanından, onun veziri olarak geldiğini söyleyerek Kufelileri Hüseyin'in intikamını almaya çağırdı. Muhtar, ayrıca Süleyman'ın harp tekniğini bilmediğini, bu yüzden de hem kendisini, hem de beraberinde bulunanları ölüme sürüklediğini belirterek onları kendi komutanlığı altına da'vet etmeye başladı¹⁶⁷.

Ümeyye oğullarına karşı Hüseyin'in intikamını almak amacıyla ayaklanan Muhtar b. Ebî Ubeyd, Kûfe'de Süleyman b. Surad önderliğinde gerçekleşen hareketin devamı niteliğinde bir hareket ortaya koydu. Gerçekte ise Muhtar, kendi şahsi intikamı için gerçekleştirdiği bu harekete Ehli beyt süsü verdi. Çünkü Ubeydullah, Müslim b. Akil'in öldürülmesi olayından sonra onu yanına çağırarak hakaret etmiş ve hatta bir tokat vurmuştu. Hatta bununla da kalmayıp, onu hapsedirmişti¹⁶⁸. Muhtar'ın bu intikam hırsı, Hicaz'a giderken yolda karşılaştığı İbn İrk'a söylediği sözde de belirtilmektedir. Onun bu intikam sözleri ile, genelde iktidara, özelde ise, Ubeydullah'a kin beslediği açıkça ortadır¹⁶⁹.

Muhtar, Hicaz'a gittiğinde İbn Zübeyr'in yanına giderek onun safına geçti. Bu geçiş, belki de onun Ubeydullah'a karşı tek alternatif olarak İbn Zübeyr'i görmüş olmasından kaynaklanabilir¹⁷⁰. Ancak Muhtar, İbn Zübeyr tarafından kabul görmediği için, bu sefer de Muhammed b. el-Hanefiye ile temasa geçti¹⁷¹. Muhtar es-Sekafi, Mekke'de bulunduğu süre içerisinde diğer taraftan da Kûfe'deki olayları yakından takip ediyordu. Durumun kendisi için müsait olduğunu görünce Muhammed b. el-Hanefiye'yi kendisinin Hüseyin'in kanını talep etmek istediğinden haberdar ederek Mekke'den Kûfe'ye gelmek için 64/683 yılında yola çıktı¹⁷².

Muhtar, Tevvâbûn hareketinin başladığı sıralarda İbn Zübeyr'in o zaman ki Kûfe valisi Abdullah b. Yezid tarafından hapsedilmesi¹⁷³ ile gerçekleştirmeyi planladığı hareketin alt yapısını oluşturdu. Süleyman b. Surad'ın liderliğinde gerçekleşen ve yenilgi ile sonuçlanan harekete katılanları da kendi safına çekmeyi başardı¹⁷⁴ Muhtar'ın, Muhammed b. el-Hanefiye tarafından gönderilip gönderilmediğinden şüphelenen taraftarı bir heyeti Mekke'ye gönderdiler. Muhammed, onlara muğlak bir yanıt verince, onlar bunu, Muhtar'ın, Muhammed tarafından gönderildiği haberinin yalan olmadığına yorumladılar¹⁷⁵. Muhammed'in yanına gidenler döndükten sonra, Muhtar, daha rahat bir şekilde İbrahim

¹⁶⁶ Belâzürî, V, 207; Taberî, V, 560; İbn Kesîr, IV, 248.

¹⁶⁷ Taberî, V, 561; İbn Kesîr, IV, 248-249.

¹⁶⁸ Belâzürî, V, 215; Ya'kûbî, II, 258; Taberî, V, 570.

¹⁶⁹ Belâzürî, V, 215; Taberî, V, 572; İbnü'l-Esîr, 337-338.

¹⁷⁰ G. Levi Della Vida, "Muhtar", *İ.A.*, İstanbul ty, VIII, 514.

¹⁷¹ İbn Sa'd, V, 98.

¹⁷² İbn Sa'd, V, 98. Ayrıca Muhtar'ın Mekke'de Muhammed b. el-Hanefiye'nin yanın varıpda kendi amacını belirttiğinde Muhammed'in ona hiç bir şey söylemeyip susduğu belirtilir. Geniş bilgi için bkz. Belâzürî, *Ensâb*, V, 221; Taberî, VI, 13-14; Mes'ûdî, III, 83.

¹⁷³ Belâzürî, V, 218; Taberî, V, 580.

¹⁷⁴ Taberî, VI, 9; İbn Kesîr, IV, 264.

¹⁷⁵ Geniş bilgi için bkz. Taberî, VI, 13-14; Belâzürî, V, 221; Ya'kûbî, II, 258; Süyûtî, s. 101-102; İbn Kesîr, IV, 265.

b. Mâlik el-Eşter'i kendi safına kattı. Halbuki Muhtar'ın bütün bu yaptıkları, tam bir hile ve entrikadan ibaretti¹⁷⁶.

66/685 yılında Muhtar ve İbrahim b. el-Eşter Kûfe'ye saldırarak İbn Zübeyr'in valisi olan Abdullah b. Mutî'yi kuşattılar. Vali ise, Kûfe'den ayrılmak zorunda kaldı. Onun yanında olanlar da Muhtar'ın safına geçtiler¹⁷⁷. Muhtar, Kûfe'yi kendi hakimiyeti altına alırken, kendisinin Musul valisi olan Abdurrahman b. Saîd, Ubeydullah'ın Musul üzerine yürüdüğünü ve kendisinin Tikrit'e¹⁷⁸ çekilmek zorunda kaldığını belirtti¹⁷⁹. Bunun üzerine Muhtar, Yezid b. Enes'i 3.000 kişi ile Musul'a gönderdi. Ayrıca, Tikrit'teki Abdurrahman'ın da 1.000 kişilik desteğiyle bu sayı 4.000'e çıktı.¹⁸⁰ Ubeydullah, Muhtar'ın, bir ordu gönderdiğini haber alınca, hemen karşı atağa geçerek, Rebîa b. Muhârik ve Abdullah b. Hamle komutasında 6.000 kişilik bir orduyu ona karşı gönderdi¹⁸¹. 66/685 yılında karşılaşan bu iki ordu arasında şiddetli çarpışmalar meydana geldi. Iraklılardan Verkâ b. Azîb'in saldırısı ile Şamlılar hezimete uğrayarak 300 kişi esir verdiler. Ancak, Yezid b. Enes'in ölümü ile sonuçlanınca, Muhtar'ın askerleri geri çekilmek zorunda kaldılar¹⁸². Muhtar, Enes'in öldüğünü ve ordusunun yenildiğini öğrenince, İbrahim b. Mâlik el-Eşter komutasında bir orduyu, Ubeydullah üzerine gönderdi. İbrahim ve askerleri "Hamмам A'yen"¹⁸³ denilen yerde konakladılar¹⁸⁴. Ancak, Kûfe'de halkın Muhtar'a karşı ayaklanmalarından dolayı, İbrahim ve askerlerini geri çekmek zorunda kaldı. Kûfelilerin ayaklanma sebebi olarak, Muhtar'ın Mevâli'yi onlarla eşit tutması gösterilmektedir¹⁸⁵. Muhtar, onların ayaklanma düşüncelerini öğrendikten sonra kendisi isyancıların yanına giderek onları ikna etmeye çalıştı. Onlar ise, Muhtar'ın yalan söylediğini, Muhammed b.el-Hanefîyye'nin onu göndermediğini iddia ediyorlardı. Yani Muhtar'a hala bir güvensizlik vardı. Ancak bu söylenenler birer sebep olabilir, onların psikolojisini de bilmek gerekir. Bazen onlar için herhangi bir sebep yokken de liderlerine karşı ayaklanabilirler. Muhtar, İbrahim b. el-Eşter, Şebes b. Rib'i ve Muhammed b. Ömer komutasındaki askerle halk ayaklanmasını bastırdı ve pek çoğunu esir aldı. Özellikle Hüseyin'in katli olayına karışan kimseleri öldürttü. Başta Kerbelâ'nın meşhur komutanlarından olan Ömer b. Sa'd'ı, Şemir b. Zî'l-Cevşen'i ve buna benzer bir çok kimseler vardı¹⁸⁶.

Kûfe halkının isyanını halleden Muhtar, İbrahim b. Mâlik el-Eşter'i, Ubeydullah ile savaşmak üzere tekrar gönderdi. Muhtar, onunla birlikte arkadaşlarının en iyi süvarilerini, ileri gelenlerini ve savaş tecrübesi olanları seçti¹⁸⁷. İbrahim, Kûfe'den ayrıldıktan sonra Ubeydullah ile Irak topraklarına girmeden önce karşılaşmak amacıyla hızlı bir şekilde ilerleyerek Medâin'e kadar gitti. Orada bir kaç gün kaldıktan sonra oradan Tikrit'e hareket etti. Ubeydullah ise, Şam'dan büyük bir ordu ile ayrılarak Musul'a varmış ve

176 Abdüşşafî, s. 482.

177 er-Râvi, s. 250-251.

178 Tikrit;Bağdat ile Musul arasında meşhur bir yerleşim merkezidir. Yâkut, II, 45.

179 Belâzürî, V, 230.

180 İbn A'sem, III, 284-285.

181 Dineverî, s.292-293; Belâzürî, V, 230; Taberî,VI, 39; İbn A'sem, III, 285; İbn Kesîr, IV, 269.

182 Dineverî, s.292-293; Belâzürî,V, 230; Taberî, VI, 39; İbn A'sem, III, 286; İbn Kesîr, IV,269.

183 Hammâm A'yen; Kûfe'de bir yerleşim merkezidir. Yâkut, II, 343.

184 İbn A'sem, III, 287.

185 Taberî, VI, 43; Belâzürî, V, 231; İbn A'sem, III, 287; İşş, s. 195-196; Brockelman, s. 81; M.G.S. Hodgson, **İslam'ın Sertüveni**, çev. Komisyon, İstanbul 1993, I, 166.

186 Belâzürî, V, 238; Taberî, VI, 59; İbn A'sem, III, 292. Geniş bilgi için bkz. Belâzürî, V, 232-238; Taberî, VI, 47-59; İbn A'sem, III, 291-292; İbn Kesîr, 270.

187 Belâzürî, V, 247; Taberî, VI, 77; İbn A'sem, III, 297; İbn Kesîr, IV, 281; Wellhausen, **Arap Devleti**, s.88.

Hata! Bilinmeyen anahtar değişkeni.

orayı ele geçirmişti. İbrahim de Irak topraklarını geçerek Musul'a girdi¹⁸⁸. Her iki taraf da Musul yakınında bulunan Hâzir nehri kenarında karargah kurdular. Aralarında çıkan çatışmada Şam ordusu yenildi. Ubeydullah, bizzat İbrahim b. Eşter tarafından öldürülmüş ve başı alındıktan sonra cesedi yakılmıştır. İbrahim, Ubeydullah ile birlikte diğer komutanlarının başlarını Medâin'de bulunan Muhtar'a gönderdi.

Sonuç

Babasının ölümünden sonra yaklaşık on dört yıl, önce Horasan valiliği, daha sonra Basra valiliği ve onun arkasından da Kûfe valiliği yapmış olan Ubeydullah b. Ziyad, Emevî Devletinin en üst makamlarında bulundu. Bu makamlardaki görevini, Emevî İktidârının bekâsı için müslümanların kanlarını helal kabul eden, sert politikası ile sağlamlaştırdı. Yaklaşık yedi yıl valilik yaptığı dönemlerinde Horasan ve civarında fetih hareketlerinde bulundu. Basra valiliğinde ise, özellikle Hâricî isyanları üzerine giderek, iktidarı iç tehlikeden kurtardı.

Muaviye'nin ölümünden sonra, aynı konumunu Yezid döneminde de devam ettirdi. Özellikle akli ve ince siyaseti ile, Yezid'i iktidara taşıyan her ne kadar Muğire b. Şu'be ise de, topluma terör estirerek ve halkı korkutarak iktidarı sağlayan da Ubeydullah'dan başkası değildir. Ubeydullah denilince, akla hiç şüphesiz, İslam Peygamberi'nin öğretileri ile yetişmiş neslin, İslâmî değerleri hiçe sayan Ümeyye oğullarına, özellikle, Yezid'e biat etmeyen Hüseyin'i şehit eden kimse akla gelmektedir. İktidarın çıkarlarını, İslam'ın değerlerine değişen Ubeydullah'ın yaptıklarını haklı gösterecek hiç bir mazeret yoktur.

Yezid'in ölümünden sonra neredeyse yıkılmak üzere olan Emevî İktidarını tekrar canlandıran, Ümeyye oğullarının en yaşlıları olan Mervan bile İbn Zübeyr'e biat etmek üzereyken, onu hilafete teşvik eden ve bu fikri onun zihnine yerleştiren Ubeydullah oldu.

Mervan'dan sonra yerine halife olan oğlu Abdümelik dönemlerinde özellikle Hz. Hüseyin taraftarı olarak bilinen şiî ayaklanmalara karşı koydu. Süleyman b. Surad komutanlığında gerçekleşen isyanı bastırılmışsa da, Muhtar b. Ebî Ubeyd es-Sekafi'nin gönderdiği ve ünlü komutan Mâlik b. el-Eşter'in oğlu İbrahim b. el-Eşter komutasındaki orduya dayanamayarak 67/686 yılında öldü.

---

¹⁸⁸ Taberi, VI, 86; İbn A'sem, III, 308; İbnü'l-Esir, IV, 261.